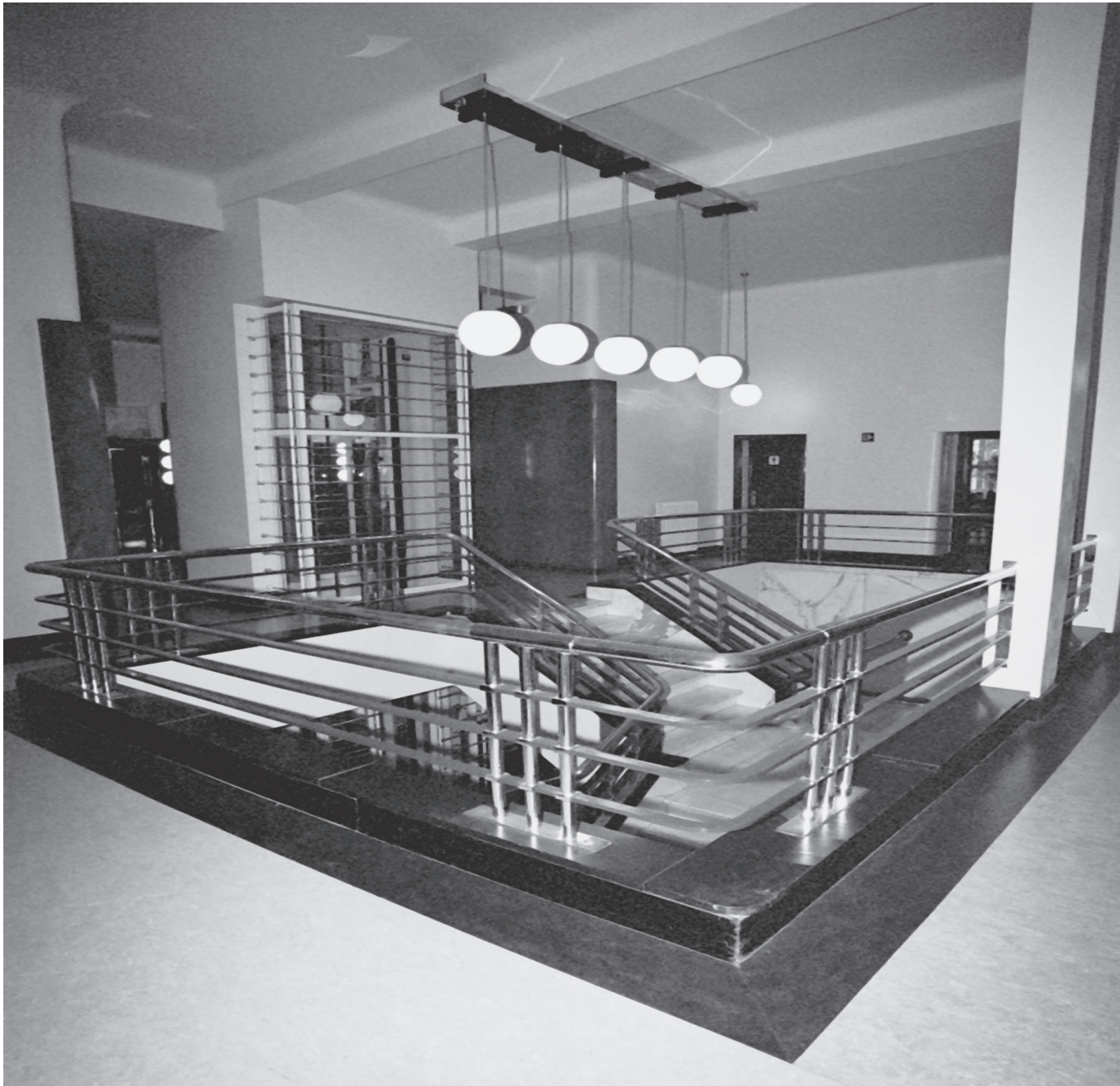

SOMA BERICHTENBLAD

43 - Oktober 2010

EDITO	01	IN EUROPEES PERSPECTIEF
WETENSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN	04	COLLOQUIUM 'WAR AND SOCIETY IN 20TH CENTURY EUROPE'
	05	SEMINARIES EN STUDIEDAG 'JONGE HISTORICI' 2009-2010
	07	<i>PRIVACY & SCIENTIFIC RESEARCH</i>
	09	SOMA-VERKIEZINGSDEBAT
INTERNATIONALE SAMENWERKING	10	<i>EUROPEAN HOLOCAUST RESEARCH INFRASTRUCTURE</i>
	12	<i>'OCCUPATIONS MILITAIRES EN EUROPE'</i>
	14	VAN COLLABORATEUR TOT GOED VADERLANDER
	16	DE <i>AKTION SÜHNEZEICHEN FRIEDENSDIENSTE</i> EN HET SOMA
WETENSCHAPPELIJKE EXPERTISE	18	TENTOONSTELLING ' <i>GEKLEURD VERLEDEN. FAMILIE IN OORLOG</i> '
	19	ERFGOEDPROJECT 'NOORD-LIMBURG EN DE TWEDE WERELDOORLOG'
	20	DE NIEUWE 'KAZERNE DOSSIN'
ONDERZOEK	21	DE ONDERZOEKSGROEP KOLONIALE GESCHIEDENIS IN HET SOMA
	25	DE TWEDE WERELDOORLOG IN DE BELGISCHE PUBLIEKE RUIMTE, 1945-1970
	28	BELGISCHE VROUWEN EN DE DUITSE TEWERKSTELLINGSPOLITIEK
	31	DE ROL VAN HET GERECHT IN EEN STAAT IN OORLOGSTIJD
PUBLICATIES	34	STEDEN IN OORLOG - ANTWERPEN 1940-1945
	36	CONGO-BELGIË, 1955-1965. TUSSEN PROPAGANDA EN REALITEIT
	37	EERBETOON AAN DE BELGISCHE KOLONIALE CINEMA
	38	BELGIË EN DE JODENVERVOLGING
	39	DE MOORD OP JULIEN LAHAUT
	40	EEN NIEUW NUMMER VAN DE <i>BIJDRAGEN</i>
	42	HET DUBBELSPEL VAN PERSAGENTSCHAP SADO TIJDENS WO II
DOCUMENTATIE	45	ARCHIEF LUDO DIERICKX : VAN AGALEV TOT B-PLUS
	46	RUSLAND-POLEN. MOEILIJKE OMGANG MET EEN 'GEMEENSCHAPPELIJK' VERLEDEN
	48	RECHT EN RECHTSGESCHIEDENIS IN DE BIBLIOTHEEK
AANWINSTEN	50	VAN KRIJGSGEVANGENPOST TOT VERZETSARCHIEF
	52	AANGROEI EN VALORISATIE VAN DE AUDIOVISUELE COLLECTIES
VRIJWILLIGERS	54	DE BELANGRIJKE INBRENG VAN ONZE VRIJWILLIGERS
VRIENDEN VAN HET SOMA	56	HISTORISCHE FILMS IN BEELD
ACTIVITEITEN	58	DE VOLGENDE ACTIVITEITEN VAN HET SOMA

IN EUROPEES PERSPECTIEF

Voor wie zich nog de inleidingen van de vorige jaargangen van dit *SOMA-Berichtenblad* herinnert, is het niet nieuw dat de instelling al jarenlang worstelt met een krakkemikkig statuut. Dat lijkt theoretisch, maar in de praktijk van de dagelijkse werking worden wij daardoor meer dan ons lief is afgeremd in onze wil tot ontplooiing en vooruitgang. In deze *never ending story* is er het afgelopen jaar geen fundamentele verandering gekomen. Het uitgewerkte voorstel om een staatsdienst met afzonderlijk beheer in de schoot van de *POD* Wetenschapsbeleid te creëren, vond bij de politieke overheid en bij de collega's van de *10 FWI's* onvoldoende steun. De gesprekken met het Algemeen Rijksarchief met het oog op een vorm van fusie – met behoud van de nodige wetenschappelijke en functionele autonomie – konden niet worden afgerond.

Ondertussen waren de negatieve gevolgen van dit probleem voor het *SOMA* aanzienlijk, zowel op het vlak van de begroting als van de gemiste wetenschappelijke projecten. Maar sta mij toe u hiermee niet lastig te vallen. Onze instelling wacht nu, samen met velen in ons land, op een regering die het land en zijn samenstellende delen een nieuw evenwicht en elan kan bezorgen. Laten we dus het *Optimism is a moral duty*-devies van de liberale filosoof Karl Popper tot het onze maken en het hebben over belangrijke positieve ontwikkelingen

die het *SOMA* in de voorbije maanden heeft doorgemaakt.

2009 was namelijk niet alleen het jaar dat de instelling zijn 40ste verjaardag vierde, het was ook een jaar waarin de internationale dimensie van de wetenschappelijke werking een belangrijke sprong voorwaarts heeft gemaakt. Van een Belgisch expertisecentrum m.b.t. de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, was het *SOMA* op het einde van het vorige millennium voorzichtig geëvolueerd naar een centrum dat de conflicten van de 20ste eeuw vanuit Belgisch perspectief als zijn wetenschappelijk terrein had afgebakend. Dit was in de naamsverandering *SOMA* tot uitdrukking gekomen en werd in het *Mission statement* van 2006 geëxpliciteerd en bevestigd. In het voorbije jaar werd een nieuwe stap gezet in deze ontwikkeling. In het verleden liepen de buitenlandse contacten van de instelling vooral via het internationale netwerk van de Tweede Wereldoorlog-specialisten, aangevuld met de persoonlijke contacten van de onderzoekers. Daardoor werden er vooral relaties aangeknoopt met Nederland en nog meer met Frankrijk. Daarenboven bleven de wetenschappelijke vragen vooral vanuit de nationale perspectieven gesteld. Zo kon wel worden vergeleken, maar bleven de supranationale evoluties in de schaduw staan. Gezien de voortschrijdende Europese eenwording, maar ook in het licht van de geschiedenis van het *SOMA*

en zijn centrale ligging in Europa, lag hier voor een **expertisecentrum rond hedendaagse historische conflicten** een breed terrein open. En wat belangrijk is : zoals in het verleden situeert dit terrein zich zowel op het wetenschappelijke als op het maatschappelijke vlak.

In december 2009 organiseerde het SOMA met groot succes zijn 40ste verjaardagscolloquium *War and Society in 20th century Europe*. Het kreeg daarbij de steun van de nationale onderzoeksinstanties FWO en FNRS, maar vooral ook van het door de Franse overheid betaalde onderzoeksprogramma (*Occupations militaires en Europe*) geleid door professor Jean-François Chanet. Op die wijze konden een hele schare aan buitenlandse en Belgische specialisten worden samengebracht om gedurende twee dagen over de meest diverse aspecten van deze brede problematiek te discussiëren.

Deze internationalisering zal in een eerste fase wellicht veel meer een **Europeanisering** zijn. Daarbij zal er langzaam maar zeker, projectmatig, verder gewerkt worden, steunend op de reeds bestaande contacten. Wij denken hier aan het onderzoeksprogramma van professor Chanet in het kader van de *Agence Nationale de Recherche*, het grootschalige *European Holocaust Research Infrastructure*-project (dat zich inschrijft in het ESFRI-programma van het *Frame Programme 7* van de EC), het eigen EUCOWAS (*European Cooperation on War Studies*)-project, waarbij zowel universiteiten als onderzoeksinstituten betrokken zijn. Ook hiervoor zal het SOMA zich richten tot Europese projecten en financiering. De seminars met jonge afgestudeerde

historici, die het SOMA nu reeds enkele jaren inricht rond bepaalde thema's van de contemporaine conflictgeschiedenis, zullen in de toekomst in het kader van EUCOWAS met studenten uit Engeland, Frankrijk, Nederland en België worden ingericht (maar het is duidelijk dat dit initiatief ook in andere landen wervend zal werken).

Nog deze zomer werd Chantal Kesteloot, hoofd van de Afdeling Wetenschappelijke Activiteiten en Publicaties, in Amsterdam verkozen tot secretaris-generaal van het *International Committee for the History of the Second World War*. Zij treedt hiermee in de voetsporen van de eerste directeur van het Centrum, Jean Vanwelkenhuyzen, één van de medeoprichters van het *Committee* in de jaren 1960 en jarenlang ook secretaris-generaal van het *Committee*. Daarnaast ontvangt het SOMA een steeds talrijker aantal buitenlandse stagiaires en gastonderzoekers, die al evenzeer bijdragen tot de verruiming van de wetenschappelijke horizon. In dit *Berichtenblad* vindt u er in een aparte rubriek meerdere voorbeelden van. Met dit alles is er naar mijn aanvoelen slechts een begin gemaakt van de vele initiatieven die op internationaal vlak zullen volgen, zowel op het terrein van onderzoek als van de valorisatie van de onderzoeksresultaten op academisch niveau.

Deze Europeanisering van de wetenschappelijke reikwijdte van het SOMA heeft een aantal gevolgen. De *lingua franca* van deze activiteiten en samenwerkingsverbanden zal het **Engels** zijn. Dit betekent dus ook dat het SOMA er zich voor moet hoeden om deze

‘verengelsing’ ten koste te laten gaan van zijn nationale wetenschappelijk-maatschappelijke opdracht. Het is m.a.w. noodzakelijk dat de communicatie naar het nationale geïnteresseerde publiek blijft doorlopen. Dit kan door de maandelijkse seminaries, maar ook door het toebedelen van een andere rol aan de vzw De Vrienden van het SOMA. Dit kan ook door publicatieprojecten. De reeks fotoboeken **Steden in Oorlog** vormt daar het meest sprekende voorbeeld van. In november 2009 verscheen het eerste deel over Brussel van de hand van Chantal Kesteloot, dit jaar **Antwerpen** (Dirk Martin en Lieven Saerens). Daarna komen de Waalse steden (Alain Colignon en Fabrice Maerten), de Vlaamse steden (Nel de Mûelenaere en Lawrence Van Haecke) en het Dorp in oorlog (Dirk Luyten) aan bod. De reactie op het Brusselse volume is in ieder geval uitgesproken enthousiast geweest, met twee uitgeputte oplages van de Franse versie als resultaat.

Nog enkele woorden ten slotte over de Afdeling documentatie. Meerdere jaren onderhandeling met de familie Roland hebben begin 2010 geleid tot een eerste overeenkomst m.b.t. het ontsluiten en digitaliseren van de zeer belangrijke fotocollectie van het **persagentschap SADO**. Hiermee zet het SOMA zijn inspanningen verder om tot een Beeldbank ‘België in de 20ste eeuw’ te komen. Op het vlak van de digitalisering werd het SOMA-onderdeel in het project ‘Digitalisering van de Belgische pers’ (de clandestiene en gecensureerde pers van de beide wereldoorlogen), dat loopt in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek, inmiddels afgewerkt. Het blijft nu wachten op de ontsluiting van deze enorme bestanden op het web,

want dat is natuurlijk waar het historisch geïnteresseerde publiek op wacht.

Ik nodig u nu uit om in de artikelen van dit *Berichtenblad* te grasduinen en kennis te nemen van de grote rijkdom van onze documentaire collecties en van de diversiteit in de onderzoeksprojecten, wetenschappelijke activiteiten en publicaties van het voorbije jaar. En wie een blik werpt op de agenda van de komende maanden, zowel van het SOMA als van de vzw De Vrienden van het SOMA, zal kunnen vaststellen dat onze instelling springlevend blijft.

Rudi Van Doorslaer
Directeur

COLLOQUIUM 'WAR AND SOCIETY IN 20th CENTURY EUROPE'

Naar aanleiding van zijn veertigste verjaardag organiseerde het SOMA in Brussel van 9 tot 11 december 2009 een internationaal colloquium over 'War and society in 20th Century Europe'. Het liet toe de stand van zaken op te maken van een aantal sleutelkwesties en de basis te leggen voor verder onderzoek.

Dit colloquium, georganiseerd in samenwerking met het programma 'Militaire bezettingen in Europa' onder leiding van professor Jean-François Chanet, past helemaal in het proces van internationalisering van het onderzoek over de geschiedenis van de twintigste eeuw. De originaliteit lag in de behandeling van zeven thema's gedefinieerd door het wetenschappelijk comité van het colloquium, die de bakens vormden van het programma : recht, wetenschap, gender, propaganda, het einde van de oorlog, economie en de notie etniciteit. Voor elk thema werd een onderzoeker gecontacteerd die een referentie is in het vakgebied. Hem werd gevraagd een kleine ploeg met de beste specialisten samen te stellen.

Het colloquium opende met een rede van professor **Richard Evans** (*Cambridge University*), die een synthese bracht over de grote Europese conflicten in de twintigste eeuw. De openingszitting werd

luister bijgezet door de aanwezigheid van Sophie Van Malleghem, vertegenwoordiger van minister van Wetenschapsbeleid Sabine Laruelle en Philippe Mettens, voorzitter van het directiecomité van het Federaal wetenschapsbeleid. De eerste dag werd afgesloten met de film *Katyn* (2007) van cineast **Andrzej Wajda**. De thematische sessies vonden plaats op 10 en 11 december. Ze konden allemaal op veel belangstelling rekenen. Bepaalde thema's, zoals 'wetenschap en oorlog' en 'economie en oorlog' waren echte revelaties omdat ze tot nog toe nog niet aan bod waren gekomen in de activiteiten van het SOMA. Dit betekent niet dat de andere sessies minder innoverend waren. De algemene discussies op het einde van elk dagdeel, waar de organisatoren van de sessies verslag uitbrachten aan alle deelnemers, waren een ander bijzonder interessant aspect van dit colloquium. Wat de toehoorders betreft, viel het grote aantal studenten op, vooral van de universiteiten van Antwerpen en Gent. Het colloquium is geen doel op zich. Het gaat erom de reflectie waarvoor de basis werd gelegd tijdens deze drie dagen voort te zetten en andere kwesties aan de orde te stellen, zoals de erfenis van de oorlogen in Europa aan het begin van de 21^e eeuw.

Chantal Kesteloot

Het publiek luistert aandachtig naar de openingstoespraak van prof. Richard Evans.

SEMINARIES EN STUDIEDAG

'JONGE HISTORICI'

2009-2010

Voor de seminars is het semester 2009-2010 bijzonder vruchtbaar geweest. We hadden een zeer gevarieerd programma, gaande van de Joodse geschiedenis, de huwelijkspolitiek en seksualiteit in Belgisch Congo tot propagandafilms over eugenetica. Daarnaast organiseerden we onze jaarlijkse studiedag voor jonge historici in maart 2010 met als thema oorlog, herinnering en erfenis van de oorlog. Kortom, vele evenementen die getuigen van het dynamisme van het SOMA.

De maandelijks seminars zijn een gelegenheid om ruchtbaarheid te geven aan nieuw onderzoek, een stem te geven aan beginnende doctorandi en studies voor te stellen die aanleiding gaven tot debat in de academische wereld.

Een van de seminars waarin nieuw onderzoek werd voorgesteld was dat van **Els Witte**. De VUB-historica analyseerde in detail het engagement van historici in de naoorlogse ideologische en maatschappelijke debatten. Engagement blijkt een belangrijke drijfveer geweest te zijn voor een aantal onder hen. Door dit onderzoek rijst de vraag naar de impact van de naoorlogse generatie historici op de opkomst van het kritische denken in de jaren zestig.

Het seminarie van **Bob Moore** en **Frank Caestecker** hoort bij het vernieuwend onderzoek dat vorig semester aan bod kwam. Deze twee onderzoekers presenteerden de voornaamste resultaten van hun recente werk *Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States*, het resultaat van een onderzoek uitgevoerd in het SOMA. Deze studie gaat dieper in op de notie vluchteling, een politiek geladen concept, alsook op de manoeuvreerruimte van de Europese staten en hun pogingen om gemeenschappelijke strategieën te ontwikkelen.

De leer van de eugenetica was wijd verspreid tijdens het Interbellum (en zelfs daarna), niet alleen in de dictatoriale regimes, maar ook in sommige democratieën. **Gie van den Berghe** presenteerde enkele propagandafilms van deze denkrichting die pleitte voor een verbetering van ras en mens-zijn

De Nederlands historica **Helen Grevers** stelde haar onderzoek voor dat

Passagiers van het 'dwalende' schip *Saint-Louis*, dat Joodse vluchtelingen vervoerde stappen in Antwerpen in een trein onder het waakzame oog van de Belgische politie, 18.6.1939.
(SOMA, nr. 36420)

kadert in het NIOD-project 'erfenis van de collaboratie' (zie het uitgebreide artikel op p. 14). **Mathieu Roeges** en **Sarah Van Ruyskensvelde** gaven een lezing over de resultaten van hun doctoraatsonderzoek, waarvan de eerste twee jaren werden uitgevoerd in het SOMA, over het algemeen secundair onderwijs tijdens de Tweede Wereldoorlog in België.

Vier jonge doctores stelden hun proefschrift voor. **Christoph Brüll** wijdde zijn intussen gepubliceerde doctoraat aan de plaats van België in Duitsland na de Tweede Wereldoorlog. De Luikse historicus toonde ons hoezeer deze kwestie moet bestudeerd worden in al haar facetten : diplomatieke geschiedenis, sociale geschiedenis maar ook representatie- en mentaliteitsgeschiedenis bieden relevante invalshoeken.

Het discours van het Nazisme is onderwerp van vele studies, maar nog steeds zijn er blinde vlekken, voornamelijk in het proces van de vernietiging van Joden. Deze kwestie werd onderzocht door **Fabian Van Samang**, die zich in zijn onderzoek baseerde op het linguïstisch model van Victor Klemperer (de *Lingua Tertii Imperii*).

Amandine Lauro stelde haar onderzoek over de huwelijkspolitiek en de seksualiteit in Belgisch Congo voor. In tegenstelling tot wat lange tijd gedacht werd, bekleedde deze als secundair beschouwde politiek een essentiële plaats in de dominantiepraktijken in de koloniale samenleving. De controlestrategieën waren niet alleen op de gekoloniseerde maar ook op de kolonisator gericht, die aan een rolmodel moest beantwoorden dat integraal deel uitmaakte van de koloniale overheersing.

Clément Million presenteerde zijn onderzoek naar de gerechtelijke praktijken in tijden van oorlog. De studie geeft aan hoe de Duitse bezettingsmacht haar gezag uitoefende in Frankrijk.

Daarnaast stelden drie buitenlandse onderzoekers hun laatste werk voor. Het seminarie van de Israëlische historicus **Shlomo Sand** – auteur van het zeer bekende *Comment le peuple juif fut inventé* – trok een groot publiek en inspireerde tot interessante debatten over de stichtingsmythes van de staat Israël. De lezing van **Stéphane Courtois**, auteur van het recente *Communisme et totalitarisme*, werd gevolgd door een levendig debat over de vervolgingen in de communistische wereld. Tenslotte werd de problematiek van de herinnering behandeld door **Frank Van Vree**, één van de grootste specialisten van de naoorlogse herinneringspraktijken in Nederland en auteur van *De dynamiek van de herinnering*.

In maart stelden een tiental jonge historici, uit alle Belgische universiteiten hun masterproef voor. Het thema van de dag was '**oorlog, herinnering en erfenis van de oorlog**' in Belgisch en internationaal perspectief. Het was een gelegenheid om het onderzoek van een nieuwe generatie historici voor te stellen en de banden van het SOMA met de verschillende universiteiten te bevestigen.

Chantal Kesteloot

PRIVACY & SCIENTIFIC RESEARCH

From Obstruction to Construction

Wie onderzoek doet over de geschiedenis van de twintigste eeuw krijgt met de privacywetgeving te maken. Dat geldt *überhaupt* voor historisch onderzoek in delicate archieven, archieven met persoonsgevoelige gegevens. Het moet dan ook worden toegejuicht dat de privacycommissie (Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer, CBPL) in het kader van het Belgische EU-voorzitterschap op 23 november 2010 in Brussel een internationaal congres organiseert over de verhouding tussen wetenschappelijk onderzoek en privacybescherming.

Het gaat om een besloten congres op uitnodiging waar een aantal deskundigen zullen pogen tot werkbare aanbevelingen, *good practices*, te komen en dit op twee terreinen van het wetenschappelijk onderzoek : het biomedische en het historische. Voor het volledige programma en alle praktische gegevens over dit initiatief, zie : www.privacyandresearch.com. Het congres wordt voorafgegaan door een studiedag op maandag 22 november. Belangstellenden kunnen terecht bij privacyandresearch@privacycommission.be.

Sinds november 2009 werkt het SOMA mee aan de voorbereiding en uitwerking van het tweede, historische veld. Het SOMA spijst zijn aandeel in het project toe op de omgang met delicate archieven. Drie casus-groepen komen aan bod. Ten eerste, de **gerechtelijke archieven (repressiedossiers) na het einde van de Tweede Wereldoorlog**. Ten tweede, de **archieven van geheime politie en veiligheidsdiensten in voormalige landen van het Oostblok** na de implosie vanaf 1989. Ten derde, de **archieven van de franquistische repressie (1936-1975)** in het Spanje na de *transición* van dictatuur naar democratie. In de eerste groep komen landen aan bod als Nederland, Frankrijk, Duitsland en België. De tweede groep spijst zich toe op Duitsland en Tsjecho. De derde groep focust uiteraard op Spanje.

Knelpunten en vragen

De bestudering van een aantal casussen en hun onderlinge vergelijking brengen meteen een aantal knelpunten en vragen aan de oppervlakte. In principe geldt privacybescherming uitsluitend voor levende personen. Maar in tal van landen wordt die privacywetgeving ook uitgebreid tot een *posthumous privacy*, wat strikt genomen de vraag opwerpt of doden belangen kunnen hebben, terwijl in de praktijk het hier gevraagde recht op privacy vooral gaat over de reputatie

Een massa Spanjaarden op de vlucht voor het Franco-regime geblokkeerd voor de Franse grenspost van Perthus, 30.1.1939. De wonden van de Spaanse burgeroorlog zijn nog niet geheeld, wat van de toegang tot de archieven van de franquistische repressie een delicate kwestie maakt. (SOMA, nr. 56030)

van nabestaanden. Telkens keren twee aspecten terug : het recht om zijn persoonlijke geschiedenis te kennen (of die van zijn voorouders) en het recht van de maatschappij om haar collectieve geschiedenis te kennen. Beide aspecten sporen echter vaak niet met elkaar en kunnen een spanning veroorzaken tussen 'het recht om te weten' en 'het recht om te vergeten'. In Spanje leidt dit dilemma (Amnestiewet van 1977 : het recht om te vergeten; Wet op de Historische Herinnering van 2007 : het recht om te weten) zelfs tot een conflictueus nationaal debat. Wie zijn persoonlijke geschiedenis kent, kan vanuit een 'recht op stilte' beslissen die geschiedenis in de archieven te laten rusten. Anderzijds kan dit ertoe

leiden dat het 'recht op waarheid' gefnuikt wordt en dat bescherming van persoonlijke gegevens in naam van de privacy neerkomt op daderbescherming. *Intimidación no es impunidad*, zeggen Spaanse historici over wat ze een voorbeeld van privacy-misbruik noemen.

Maar de focus ligt niet alleen op landen met een dictatoriaal verleden. Ook waar een langere democratische traditie bestaat, zijn er maar al te vaak ondoorzichtige wet- en regelgevingen inzake toegang tot archieven. Dat geldt niet in het minst voor de archieven van geheime en politiediensten of betreffende het koloniale verleden. In verband met de eerste categorie worden de Stasi-archieven vaak tot model verheven. Met een specifiek wettelijk kader (*Stasi-Unterlagen-Gesetz* van december 1991) en een specifieke instelling (*Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*, BStU) met honderden werknemers over tientallen filialen worden inderdaad middelen noch mensen gespaard om 'het recht op zijn persoonlijke geschiedenis' én 'het recht op waarheid' te doen zegevieren. De context is wel duidelijk die van een staat (de DDR) die niet meer bestaat en waarmee expliciet 'afgerekend' moet worden, een geheime dienst die niet meer operationeel is. Met vallen en opstaan werd dat model overgenomen in andere voormalige Oostblok-dictaturen. Maar wanneer een transitie heeft plaatsgehad in consensuele vorm (Spanje, Polen...) en er op het niveau van het staatsapparaat een zekere mate van continuïteit bestaat, blijkt de zucht naar het behoud van de continuïteit het te winnen van het recht op waarheid.

Of anders gezegd : het handhaven van de maatschappelijke vrede legitimeert dan het recht om te vergeten. Deze problematiek geldt niet exclusief voor (voormalige) dictaturen. Kan het Duitse BStU-model met zijn privacybehandeling ook inspirerend werken voor de archieven van veiligheidsdiensten van democra-

tische staten ? De Europese Richtlijn 95/46/EC verleent deze diensten een uitzonderingspositie (art. 3.2) die in een aantal gevallen te legitimeren valt (terrorisme), maar waar mits een aantal duidelijke afspraken meer, véél meer in zit voor het contemporain historisch onderzoek.

Vincent Scheltiens

Het SOMA-verkiezingsdebat

Op maandag 7 juni, minder dan een week voor de federale verkiezingen, organiseerde het SOMA een verkiezingsdebat over het thema ‘politiek en geschiedenis’. Deze verkiezingen beschouwden wij als essentieel voor de toekomst van ons land. Geschiedenis, identiteit en de herinnering hebben een belangrijke plaats in het Belgische politieke debat, ook al besteden de media niet altijd voldoende aandacht aan deze onderwerpen.

Acht partijen (CDH, Ecolo, Groen!, N-VA, Open VLD, PS, SPA, MR) aanvaardden de uitdaging om met elkaar en het publiek in debat te gaan over een aantal essentiële onderwerpen. Enkele thema’s die aan bod kwamen : de (toekomstige) plaats van het federale wetenschapsbeleid – alle sprekers engageerden zich voor het behoud ervan –, de toegang tot archieven, de verhouding tussen de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en het onderzoek en ten slotte de invloed van de politieke overheden op het historisch onderzoek. Natuurlijk was het niet mogelijk om al deze onderwerpen even grondig te behandelen. Maar het staat vast dat de aanwezige politieke partijen interesse toonden in deze thema’s die hoogst waarschijnlijk de politieke actualiteit de komende maanden mee zullen bepalen.

Chantal Kesteloot

De directeur van het SOMA Rudi Van Doorslaer en de acht vertegenwoordigers van de democratische partijen die aan het debat deelnemen.

PROJECT 'EUROPEAN HOLOCAUST RESEARCH INFRASTRUCTURE' (EHRI)

Het eerste Europese historische project rond de ontsluiting van de judeocide-archieven

Op **16 november 2010** gaat officieel het Europese project 'European Holocaust Research Infrastructure' (EHRI) van start. Zeventien onderzoekscentra uit Europa en Israël verenigen hun krachten voor de uitbouw van een **Europese databank van de archiefcollecties over de vervolging van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog**. Het via het internet beschikbaar stellen van deze bronnen betekent een kwalitatieve en kwantitatieve grote stap voorwaarts voor de toegang tot deze documenten.

De historische en maatschappelijke interesse in dit onderwerp blijft groot. Dit is één van de redenen waarom de Europese Unie een bijdrage van 7 miljoen euro, gespreid over 48 maanden, aan dit project geeft. Het project wordt binnen de Europese Commissie met grote interesse gevolgd. Het is namelijk het eerste historische wetenschappelijke project dat binnen het *Seventh Framework Programme* gefinancierd wordt door de Europese Unie.

Onderzoekscentra uit tien lidstaten en Israël zullen de beschikbare gegevens over de Holocaust die verspreid zijn in Europa, Israël en de Verenigde Staten bundelen in een samenhangend corpus. De geïntegreerde ontsluiting van de belangrijkste collecties zal de

historiografische vooruitgang en de wetenschappelijke samenwerking in dit vitale onderzoeksgebied sterk stimuleren. Het project zal daarnaast het onderzoek naar relatief onbekende aspecten van de Holocaust aanmoedigen en faciliteren. De Jodenvervolging was een pan-Europees fenomeen. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan Oost-Europa; de overgrote meerderheid van de slachtoffers van de Holocaust was uit deze regio afkomstig.

Een essentieel onderdeel in het EHRI-project is de *on-line* beschikbaarheid en maximale toegankelijkheid van het Holocaustmateriaal voor een groot publiek. In die zin zal het project een belangrijke rol spelen in het beschikbaar stellen van de instrumenten die (non-gouvernementele) organisaties, leerkrachten en individuele burgers zullen gebruiken om nieuwe generaties te informeren over de judeocide.

EHRI wordt gecoördineerd door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Het SOMA leidt twee onderdelen -*work packages* genoemd- van het project, namelijk *Privacy, Access and Copyrightpolicies* en *Identification and Investigation*. Het doel van het eerste werkpakket is het in kaart brengen van de juridische en ethische vragen m.b.t. recht op privacy die het verzamelen en beschikbaar stellen van dergelijke data impliceren. Er zal een algemene lijn voor het hele project worden uitgestippeld.

Het tweede *work package* : *Identification and Investigation* is één van de meest vitale onderdelen van het project. Het SOMA zal de bewaarde Holocaust collecties, archieven, diensten en infrastructuren identificeren. Daarna gebeurt een selectie van sleutelcollecties en wordt een functionele structuur opgesteld voor een database die al deze diensten en collecties integreert. In deze *work packages* werkt

het SOMA actief samen met onder meer het *Institut für Zeitgeschichte München-Berlin*, het *Yad Vashem* in Jerusalem, het Joods Historisch Instituut van Warschau en *King's College* in Londen.

Op 16 november aanstaande vindt in Brussel het *launch-event* van dit project plaats. Het *launch-event* staat onder het beschermheerschap van de voorzitter van de Europese Unie Herman Van Rompuy en kreeg het label van het Belgische EU-voorzitterschap. Tijdens dit evenement krijgen vertegenwoordigers uit de politieke en academische wereld en getuigen van de judeocide het woord.

De ontwikkeling en goedkeuring van het EHRI-project vormde een boeiend leerproces voor het SOMA. In de komende jaren zullen er ongetwijfeld meer van dergelijke projecten volgen en de SOMA-medewerkers kijken ernaar uit om samen te werken met universiteiten en onderzoeksinstituten uit andere lidstaten.

Nel de Muelenaere

Het SOMA, onthaalinstelling voor het Spaanse internationale programma Quercus

Sinds de zomer van 2010 is het SOMA partnerinstelling van het beurzenprogramma Quercus. Het werd in 2003 gelanceerd door de Spaanse regio Estremadura. Het programma financiert stages in verschillende landen van de Europese Unie voor jonge gediplomeerden uit deze streek in het zuidwesten van het Iberische schiereiland. Het SOMA werd door de verantwoordelijken van het programma gevraagd om voor zes maanden een stageplaats aan te bieden aan een pas afgestudeerde. De keuze viel op de 26 jarige historica **Verónica Díaz Piñas** die een proefschrift voorbereidt over macht en geweld tijdens de Spaanse burgeroorlog. Ze zal vanaf oktober 2010 belast worden met een onderzoek over de onderhandelingen tussen de Belgische en Spaanse overheden over de tijdens en na de burgeroorlog in Spanje geblokkeerde Belgische tegoeden.

'OCCUPATIONS MILITAIRES EN EUROPE'

Balans en nieuwe perspectieven

De seminariereeks '*Occupations militaires en Europe* (OME)' (<http://www.occupations-militaires-europe.com>), een initiatief van professor Jean-François Chanet van de *Université Charles de Gaulle Lille 3*, werd tijdens het academiejaar 2009-2010 voortgezet. Terwijl in de voorgaande jaren vooral aandacht werd besteed aan de taal, de praktijken en ervaringen van de militaire bezettingen, lag de focus dit jaar op de manieren om een **bezetting te beëindigen**, een onderwerp van vele recente publicaties. Daarnaast werd in juni 2009 het grote internationale colloquium *La guerre de 1940. Se battre. Subir. Se souvenir* georganiseerd in Lille.

De sessies van het seminarie OME werden ook dit jaar meestal in de *Université Lille 3* gehouden. Het SOMA was de locatie van een lezing gewijd aan de notie 'bezetting als waarborg' op 26 mei 2010. Dit concept werd toegelicht aan de hand van twee casussen. Professor **Butron Prida** (Universiteit van Cadiz) besprak de Franse bezetting van Spanje van 1823 tot 1828. **Nicolas Mignon** (UCL) gaf een lezing over de bezetting van het Ruhrgebied en het Rijnland na de Eerste Wereldoorlog. Hiermee werd opnieuw geopteerd voor de diachrone aanpak, die

de seminars van het OME heeft getypeerd sinds 2007.

OME, het kader voor vele lezingen en studiedagen, loopt ten einde in 2011. De synthese van een aantal van de lezingen zal worden gepubliceerd.

Naar aanleiding van de zeventigste verjaardag van het begin van de oorlog aan het westelijk front werd in Lille van 9 tot 11 juni het colloquium *La guerre de 1940. Se battre. Subir. Se souvenir* gehouden, waarvan het OME-project de stuwende kracht was. Georganiseerd in samenwerking met de *Conseil régional de Nord-Pas-de-Calais*, *l'Université de Lille 3*, *l'Institut historique allemand*, *la Municipalité de Lille*, *le Musée de la Coupole* en het SOMA, was de doelstelling van dit colloquium een stand van zaken van de oorlog in 1940 te maken door de bevindingen van een dertigtal Franse, Belgische, Nederlandse en Britse onderzoekers met elkaar te confronteren. Enkele thema's die aan bod kwamen waren de politieke, militaire en veiligheidsimplicaties van het conflict, de vlucht van de burgerbevolking en de oorlogsschade en ten slotte de herinnering in de vorm van foto's, verhalen, begraafplaatsen en andere monumenten. Elke sessie gaf aanleiding tot een intens debat. De lezingen worden in de loop van 2011 in het Engels en in het Frans gepubliceerd.

De vlucht van de burgerbevolking was één van de centrale thema's op het colloquium van Lille in juni 1940. Op deze foto : vluchtelingen voor het station van Brugge in mei 1940. (SOMA, nr. 891)

Euowas : een nieuw Europees project

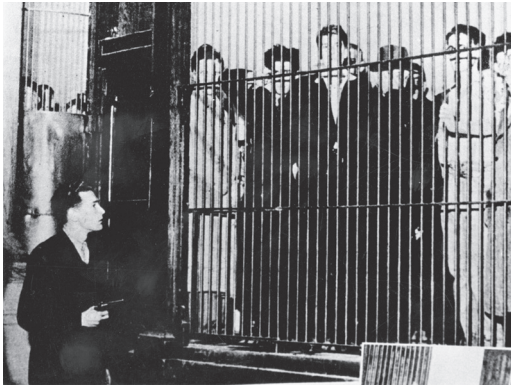
*Het aflopen van het OME-programma – gefinancierd door het Agence nationale de la Recherche (ANR) – bood een gelegenheid om na te denken over mogelijke verdere initiatieven. In een context van toenemende internationalisering hebben verschillende partners een netwerk opgericht voor de studie van Europese oorlogen van de Franse Revolutie tot vandaag. Op dit moment hebben de Universiteiten van Gent, Kent en Lille, het NIOD en het SOMA toegezegd. Deze kern zal vermoedelijk in de volgende maanden uitgebreid worden. Dit nieuwe netwerk, dat EUOWAS (**European Cooperation on War Studies**) werd gedoopt, zal als eerste evenement op **17 december** een studiedag organiseren, waar jonge pas afgestudeerde historici uit de vier landen een lezing zullen geven rond het thema **'Oorlog en samenleving in de 20ste eeuw'**. Dit initiatief is een uitloper van de jaarlijkse in het SOMA georganiseerde studiedag voor jonge historici. Het doel is jonge onderzoekers die aan het begin van hun carrière staan of een doctoraatsaanvraag hebben ingediend de kans te bieden om een stap te zetten in de internationale onderzoekswereld. Het netwerk wil zo de mobiliteit van onderzoekers en de organisatie van symposia met een internationaal vergelijkend perspectief bevorderen. Een initiatief dat het volgen waard is...*

Chantal Kesteloot

VAN COLLABORATEUR TOT GOED VADERLANDER

Internering en wederopvoeding na de Tweede Wereldoorlog

Vele aspecten van de bestraffing van collaboratie in België en Nederland zijn inmiddels onderzocht. Onlosmakelijk verbonden met de bestraffing zijn ook de interneringscentra en gevangenissen. Tot nu toe werd vooral de politieke context van deze strafinrichtingen uitgewerkt. Dit project probeert juist een sociaal-historisch perspectief van internering en detentie voorop

Internering in de Antwerpse dierentuin, september 1944. (SOMA, nr. 201142)

te stellen. Wat waren tussen 1944 en 1950 de functies van opsluiting en de percepties van de straf vanuit diverse perspectieven, zoals die van de staat, de juristen, de publieke opinie en de oud-collaborateurs zelf?

Deze vraag staat centraal in het doctoraatsproject *Het leven in de strafinrichtingen voor politieke delinquenten, 1944-1950. Een vergelijking tussen Nederland en België*, dat wordt uitgevoerd op het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOO). Een gastverblijf op de zusterinstelling het SOMA maakte het mogelijk dat het Belgische luik van dit project verder werd onderzocht. **De**

vergelijking tussen België en Nederland

is bij dit historisch moreel beladen onderwerp namelijk nuttig en gewenst omdat het nuances kan aanbrengen in het idee dat deze episode voor beide landen een 'zwarte bladzijde' in de nationale geschiedenis is geweest.

In beide landen werden collaborateurs en hun familieleden tijdens de bevrijding opgepakt. Zij werden als een sociaal-politieke gevaarlijke groep gezien die een bedreiging vormde voor de precare maatschappelijke orde. In totaal werden zowel in België als in Nederland meer dan 100.000 mensen geïnterneerd in leegstaande schoollokalen, fabriekshallen, voormalige Duitse concentratiekampen zoals Vught en Breendonk, reguliere gevangenissen en speciaal opgerichte kampen. De bewakers van de strafinrichtingen hadden vaak geen enkele ervaring met bewaking. Ook was er in de eerste maanden gebrek aan materiaal en voedsel. Strafprocessen kwamen maar langzaam op gang en uitspraken werden door collaborateurs als willekeurig ervaren. Al die tijd verkeerden zij in onzekerheid over hun toekomst. Het is dan ook niet verwonderlijk dat vooral de fase van de internering de belangrijkste plek heeft ingenomen in de herinnering aan de zuivering.

Toen de transitie van autoritair naar democratisch regime in 1946 echter eenmaal voor een groot deel was voltooid,

vormde deze groep geen probleem meer voor de bestaande orde en werd de maatregel internering opgeheven. Hiermee veranderde de functionaliteit van de straf. Tijdens de periode van detentie kwam de 'wederopvoeding', ofwel de resocialisatie van gedetineerde collaborateurs op gang. In Nederland was reeds in 1945 de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten (STPD) opgericht die toezicht uitoefende op collaborateurs en hun gezinnen tijdens en na de strafvoltrekking. In België kwam een dergelijke dienst, de Dienst voor Wederopvoeding, Reclassering en Voogdij (DWRV) eind 1946 tot stand die, in tegenstelling tot Nederland waar een stichting bevoegd was, onder het ministerie van Justitie viel. Uitgangspunt van de Belgische dienst was gedetineerden 'bewust te maken van nationale waarden'.

In Nederland moesten collaborateurs weer een 'goed Nederlander' worden. Voor beide landen gold dat de collaborateur het vaderland weer moest terugvinden.

Aan de hand van nog niet eerder bestudeerde archieven wordt het proces van internering en 'wederopvoeding' als een samenhangend geheel bestudeerd. Het doel is dit proces te contextualiseren binnen de naoorlogse Belgische en Nederlandse samenleving. De aandacht hierbij voor de percepties van de straf vanuit diverse perspectieven in een vergelijkende context moet er toe bijdragen de bestrafing van collaboratie verder te conceptualiseren.

Zie voor meer informatie : www.erfennissenvancollaboratie.nl.

Helen Grevers

Een mooi resultaat

Christian Westerhoff, gastonderzoeker bij het SOMA van februari 2008 tot september 2009 (zie vorig nummer van het *Berichtenblad*), heeft in december 2009 zijn proefschrift over de inzet van Oost-Europese arbeiders door Duitsland tussen 1914 en 1918 verdedigd aan het *Max Weber Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien* van de Universiteit Erfurt. Een exemplaar van het proefschrift *Zwangsarbeit im Ersten Weltkrieg. Rekrutierung und Beschäftigung osteuropäischer Arbeitskräfte in der von Deutschland besetzten Gebieten* kan geraadpleegd worden in de bibliotheek van het SOMA (BF 1309).

Een Amerikaanse historicus onderzoekt de geschiedenis van de Franstaligen in Vlaanderen

De jonge Amerikaanse historicus **David Hensley** (*Pennsylvania State University*) is sinds september 2010 te gast op het SOMA. Hij kreeg een beurs van de *Belgian American Educational Foundation* om een jaar onderzoek te doen in België over de Franstaligen in Vlaanderen en hun sociale en politieke organisatie vanaf het einde van de negentiende eeuw. Het onderzoek moet in 2012 uitmonden in een proefschrift getiteld : *The decline of French in the Flemish Public Sphere, 1880-1975*.

DE *AKTION SÜHNEZEICHEN* *FRIEDENSDIENSTE* EN HET SOMA

Een eerste balans

Sinds april 2009 is het SOMA onthaalinstelling voor jonge Duitse vrijwilligers in het kader van een akkoord met de *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste* (ASF), een Duitse vereniging die streeft naar 'het bevorderen van de intergenerationale, interculturele en interreligieuze verstandhouding door rekening te houden met de gevolgen van het nazisme in de hedendaagse samenleving en te komen tot een vreedzamere en rechtvaardigere wereld'. Na Nicolai Moravitz, die actief was van april tot augustus 2009, bood Benjamin Dober zijn diensten aan. Hij werkte op het Centrum van september 2009 tot augustus 2010. Voor zijn vertrek vroeg de redactie van het *Berichtenblad* hem naar een balans van zijn ervaringen. In september 2010 werd hij opgevolgd door een andere vrijwilliger, Myriell Fusser.

ASF werd opgericht vanuit het besef dat de consequenties van het nationaal-socialisme nog altijd hun sporen nalaten en enkel met een intense dialoog kunnen tegemoet getreden worden. ASF werkt aan de toenadering tussen generaties, culturen, religies en volkeren. De vereniging, die een sterk christelijke inslag heeft, hoopt met concrete acties een proces van verzoening in gang te zetten. De activiteiten begonnen in de jaren 1960 met vrijwilligers in Israël. Vandaag is ASF

aanwezig in twaalf landen, waaronder België, waar elf vrijwilligers actief zijn in verschillende historische, politieke en sociale instellingen.

Mijn voornaamste taak als vrijwilliger bestond erin de legendes bij gedigitaliseerde foto's in te voeren om het fotomateriaal beter toegankelijk te maken en de authenticiteit van de originele legendes te vrijwaren. De foto's kwamen vooral van СИРО, een **Belgisch persagentschap onder Duitse controle** en hadden meestal betrekking op Duitsland tussen 1939 en 1945. De betekenis van het beeld als propagandamiddel onder het nazisme werd me veel duidelijker bij het invoeren van deze legendes. Verder heb ik gewerkt aan de inventarisering van archieven. Zo heb ik een Belgisch archieffonds over de herinneringscultuur van het **memoriaal van Buchenwald** geïnventariseerd. Het was een lastig werk, want het bleek niet gemakkelijk orde te scheppen in deze stukken afkomstig van een privé-persoon.

In het SOMA is de functie van ASF-vrijwilliger nog een 'pioniersproject' in ontwikkeling, initiatieven om er een invulling aan te geven zijn dus wenselijk. Begin dit jaar begon ik uit persoonlijke interesse met een onderzoek over de schrijver **Gottfried Benn**. Hij was een Duitse legerarts in een ziekenhuis voor prostituees in Brussel van 1915 tot 1917. Een artikel over dit onderzoek werd gepubliceerd op de website van het SOMA.

Ik heb veel plezier beleefd aan mijn onderzoek over **Joodse humor**. Waarom is deze humor uitgegroeid tot een apart genre? Unieke religieuze, historische en intellectuele omstandigheden waren een bijzonder gunstige voedingsbodem voor het ontstaan van grappen met vaak buitengewone diepgang en finesse. Grappen moeten verteld worden volgens de regels van de kunst en Joodse cultuur is lange tijd de meest orale ter wereld geweest. Het Joodse volk heeft veel geleden in zijn geschiedenis en de grappen verzachten het lijden. De Joden hebben lang in de marge van de maatschappij geleefd en men kan stellen dat een marginaal bestaan op zichzelf al een komisch perspectief oplevert. In de Joodse religie is de (goddelijke) wet soeverein ten aanzien van de mensheid en haar beperkingen. Vanuit dit standpunt impliceert de Joodse humor ook een evidente zelfironie, die tot uiting komt in allerhande kleine inbreuken op de wet. Inhoudelijk heeft Joodse humor altijd verwezen naar vele elementen. Het verzet tegen de dreiging van een vijandige omgeving; het verzet tegen de druk van de eigen hegemonische traditie en de eruit voortvloeiende wetten (bij een volk dat geen eigen gemeenschappelijk land heeft is des te meer behoefte aan een religieuze traditie). Joodse humor gaf een aanzet tot een versoepeling en bevrijding van wat lastig is om dragen en vooral tot een nieuwe actuelere ethiek, niet meer gedictieerd door algemene normen, maar met een sterk individuele stempel. Het resultaat van dit onderzoek is een langere tekst die door het Joods Museum van Deportatie en Verzet in Mechelen zal gebruikt worden in een pedagogisch programma.

Symbolisch is het belangrijk dat jonge Duitsers een jaar in het buitenland verblijven om zich te wijden aan de studie van de wereldoorlogen en de herinnering aan de wandaden en wreedheden begaan door de Duitsers. Naast de ervaring en het opnemen van verantwoordelijkheid voor het heden, heeft de burgerdienst me ervan overtuigd dat men langs deze weg zijn rol kan spelen als staatsburger en als lid van een gemeenschap. Ook het besef dat geschiedenis niet alleen kan begrepen worden op de schoolbanken of in stille studentenkamers geeft zin aan een jaar burgerdienst.

Ik kan dus enkel de medewerkers van het SOMA danken voor het jaar dat ik in hun midden mocht doorbrengen.

Benjamin Dober

Voorplat van Salcia Landmann, *Der Jüdische Witz*, nieuwe uitgave, Düsseldorf, 2006. Deze klassieker over de Joodse humor werd de eerste keer gepubliceerd in 1960 en werd een groot succes: in 1979 waren al meer dan 800.000 exemplaren verkocht.

TENTOONSTELLING 'GEKLEURD VERLEDEN. FAMILIE IN OORLOG'

Kunsthall Sint-Pietersabdij, Gent

Tijdens de Tweede Wereldoorlog positioneerden de Belgen zich op uiteenlopende manieren tegenover de Duitse bezetter. De meesten gehoorzaamden de bezettende macht, namen in hun dagelijks leven de draad gewoon terug op en schikten zich naar de veranderde omstandigheden. Anderen lagen dwars door actief of passief in de tegenaanval te gaan. Weer

anderen werkten juist heel bewust met de bezetter mee. Kortom, oorlog dwong tot keuzes. De wonden die toen werden geslagen, leven nu nog door in het collectieve geheugen. *Gekleurd verleden* brengt dit verhaal via de persoonlijke invalshoek. Omdat **de oorlog doorleeft in familiale herinneringen** vormen zij het uitgangspunt voor deze spraakmakende tentoonstelling.

heeft 'van horen zeggen', kunnen hun visie geven.

Gekleurd verleden is een samenwerking tussen de Kunsthall Sint-Pietersabdij, het SOMA en het Instituut voor publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent. De tentoonstelling loopt van **26 november 2010 tot 25 april 2011**.

Raadpleeg de info-pagina op de website van Kunsthall Sint-Pietersabdij, www4.gent.be/spa/nederlands/info/info1_nl.htm voor meer gedetailleerde informatie.

Een **publicatie** onder leiding van Bruno De Wever (UGent), Martine Van Asch (Kunsthall Sint-Pietersabdij) en Rudi Van Doorslaer (SOMA) begeleidt de tentoonstelling. Het boek, met dezelfde titel als de tentoonstelling, telt ongeveer 192 pagina's en zal in november 2010 door Lannoo worden uitgegeven. Het boek kan bij het SOMA aangekocht worden voor 20 euro (portkosten inbegrepen) in plaats van 23,95 euro in de boekhandel.

Fabrice Maerten

Via de familie laat *Gekleurd verleden* verschillende generaties aan het woord. Zij die het actief meemaakten kunnen hun verhaal vertellen. Maar ook diegenen die het als kind beleefden en de gevolgen nog aan den lijve ondervonden, en eventueel zelfs de derde generatie die het allemaal

ERFGOEDPROJECT 'NOORD-LIMBURG EN DE TWEEDE WERELDOORLOG'

In het erfgoedproject 'Noord-Limburg en de Tweede Wereldoorlog' staan de ervaringen van de Limburgse bevolking tijdens de oorlog centraal.

Hierbij wordt gefocust op de wijze waarop agrarische, vrij gesloten gemeenschappen kennis maakten met de buitenlandse aanwezigheid die de oorlog met zich meebracht via de al bestaande mijnexploitatie. Hoe dit werd en wordt herinnerd is de tweede invalshoek van het project. De sporen van de invloed van globale (f)actoren op de lokale bevolking worden aangeduid met de term 'globaliseringserfgoed'. In dit project zal immaterieel erfgoed (interviews met getuigen) gekoppeld worden aan roerend en onroerend

erfgoed en aan het wetenschappelijk onderzoek. Dit zal resulteren in een voor een breed publiek toegankelijke informatieve website. Het project wordt gedragen door een projectvereniging van alle gemeenten van Noord-Limburg en wordt ondersteund door het Limburgse Provinciaal Centrum voor Cultureel erfgoed.

Het SOMA zorgt voor de wetenschappelijke omkadering van het project, samen met de Universiteit Maastricht. Het SOMA zal eveneens belast worden met een voorbereidende studie over de algemene problematiek van Noord-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog. Om die studie uit te voeren zal het SOMA een onderzoeker aanwerven voor een periode van zes maanden vanaf einde 2010.

Nel de Mûelenaere

Het lichaam van SAS - luitenant Jean Melsens, teruggevonden door leden van de Witte Brigade van Peer net nadat hij op 10 september 1944 gedood was in Meeuwen door terugtrekkende Duitse troepen. (SOMA, nr. 32385)

DE NIEUWE 'KAZERNE DOSSIN'

Op woensdag **20 oktober 2010** organiseerde het SOMA een studiedag over de toekomst van de kazerne Dossin. In 2001 besliste de Vlaamse regering tot een perspectiefverruiming door het Joods

Museum van Deportatie en Verzet om te vormen tot 'Kazerne Dossin': een nieuwe entiteit, tegelijk memoriaal, museum en documentatiecentrum over de Holocaust en de mensenrechten.

Binnentuin van de Dossinkazerne, zomer 1942. Joden werden net opgehaald in een vrachtwagen. (SOMA, nr. 201123)

Tijdens een studiedag werden de architectuur, de scenografie en het historisch concept, uitgewerkt door **Herman Van Goethem**, hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen en lid van de wetenschappelijke commissie van het SOMA, voorgesteld aan en bediscussieerd door de onderzoeksgemeenschap. Een gelijkaardig initiatief zal gewijd worden aan Breen-donk.

Chantal Kesteloot

Het project 'Bastogne 1944-1945' krijgt vorm

Na enige vertraging om administratieve redenen, staat het project voor de renovatie van de Mardasson-site stevig op de rails.

In een aantal vergaderingen met de overheden, verschillende bedrijven gespecialiseerd in de presentatie van museumcollecties en vertegenwoordigers van het SOMA, kreeg het project concreet vorm. De werken starten in de herfst van 2010, nemen heel 2011 in beslag en zullen als alles goed gaat, voltooid zijn in de lente van 2012.

DE ONDERZOEKSGROEP KOLONIALE GESCHIEDENIS IN HET SOMA

Sinds een tiental jaar lopen bij het SOMA projecten over koloniale geschiedenis. Het kolonialisme is altijd nauw verbonden geweest met de Belgische en Europese geschiedenis en laat toe een vernieuwende visie te ontwikkelen op de sociale, politieke en mentaliteitsgeschiedenis van onze regio's van het einde van de negentiende eeuw tot het begin van de jaren zestig.

Twee lopende projecten (en de publicatie *Congo-België, 1955-1965 : tussen propaganda en realiteit* en de initiatieven van het Koninklijk Belgisch Filmarchief over de Belgische koloniale cinema, waarover meer op p. 36 en p. 37) bestuderen vanuit verschillende invalshoeken wat nu precies een koloniale maatschappij was en moest zijn : wie was zwart en wie blank, wie vrouw en wie man, wie burger en wie onderdaan ? Wat was ieders plaats en rol, ook van wie zich in een schemerzone (of aan de rand) van de koloniale en gekoloniseerde wereld bevond ?

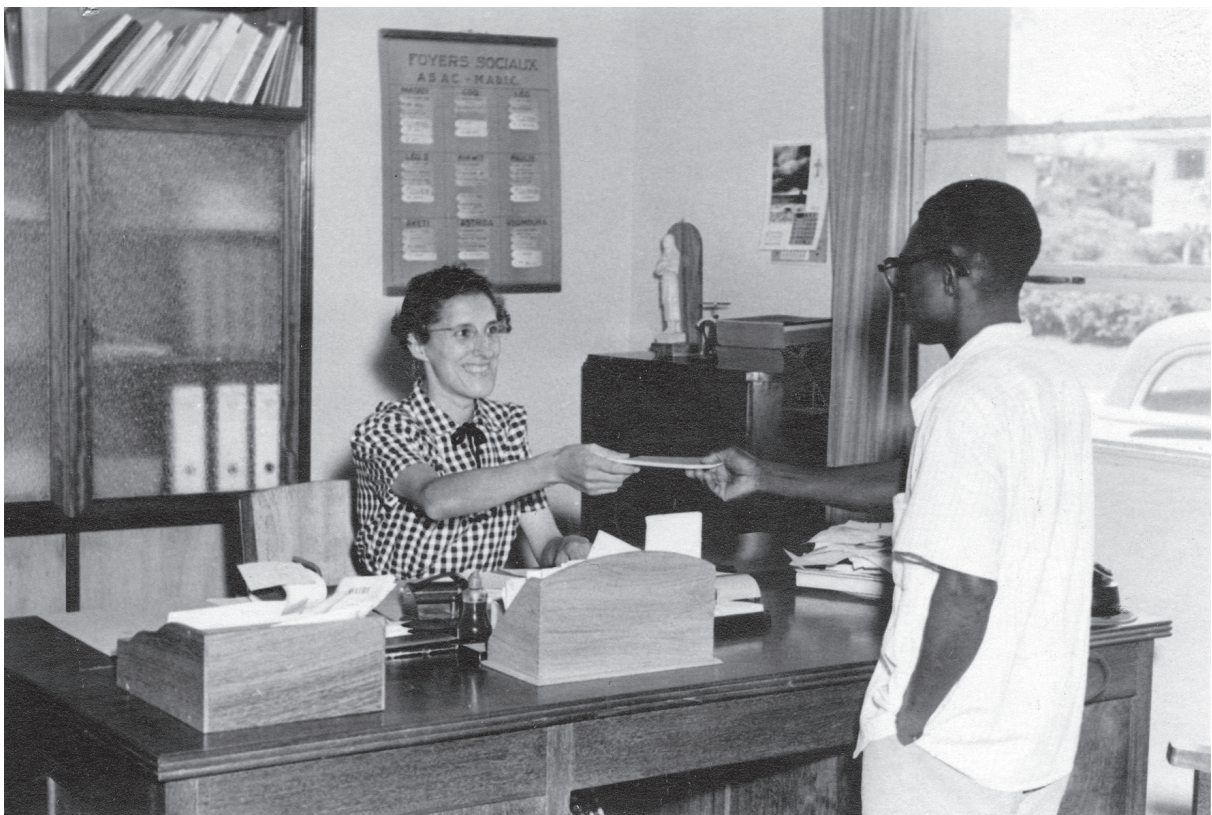
Vrouwen in de kolonie (1885-1962)

Een eerste project, uitgevoerd door **Anne Cornet**, onderzoekt de genderdimensie in een koloniale ruimte. Speelden **Europese vrouwen** een specifieke rol in de Centraal-

Afrikaanse gebieden die onder de Belgische administratie ressorteerden ? Beïnvloedde hun aanwezigheid de koloniale maatschappij in haar diverse facetten ? Welke rol speelde hun aanwezigheid bij de raciale segregatie ? Werd het beeld van de westerse vrouw door de koloniale autoriteiten gebruikt in de propaganda om de Belgische aanwezigheid in **Congo, Rwanda en Burundi** te rechtvaardigen ? Dit zijn slechts enkele vragen die we in dit onderzoek behandelen.

Vandaag bestaat er geen algemene studie over de rol van westerse vrouwen als agenten van de kolonisatie in Belgisch Congo en Rwanda-Burundi, ook niet in publicaties die focussen op beperktere groepen of welomschreven thema's. Meer zelfs, we hebben geen algemeen beeld van de vrouw in de kolonie. Waar zij vandaan kwam, uit welk kader en met welk statuut zij naar Afrika kwam, voor hoe lang en met welk doel, welk beroep ze uitoefende : het zijn allemaal vragen waarop we het antwoord niet kennen. Hierdoor wordt voorbij gegaan aan de invloed die deze vrouwen kunnen hebben gehad op het professionele en persoonlijke leven in de kolonie en ruimer, op het koloniale project in zijn geheel.

Het project over de sociale geschiedenis van de aanwezigheid van de westerse vrouw in 'Belgisch' Afrika is erg ruim en combineert verschillende invalshoeken die we hier niet allemaal kunnen aankaarten. We gaan enkel kort in op de prosopografische studie van de westerse

Sociaal assistente in Leopoldstad begin jaren 1950. Sociale assistentes in dienst van de overheid of privé-firma's waren vooral actief bij vrouwen van 'évolués', maar begeleidden ook arbeiders. (SOMA, fonds Marthe Boudry, nr. 151386)

vrouwen die voor de overheid werkten. De dossiers van de dienst personeel van Afrika van het ministerie van Koloniën dienden als basis. Ongeveer 4.000 vrouwen gingen een verbintenis aan met de koloniale autoriteiten in België of in de kolonie zelf. Tijdens de oorlog traden zij in groten getale toe tot het kader van de "Vrijwillige vrouwelijke hulpkrachten".

De koloniale staat nam weinig vrouwelijke functionarissen in het reguliere kader op. Ook in sectoren die over het algemeen als 'vrouwelijk' te boek stonden, werden weinig vrouwen tewerkgesteld. Sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog ging het om verpleegsters en hier en daar een laboratoriumarts, later gevolgd door leerkrachten voor de scholen voor blanke kinderen en na 1945 sociaal assistentes in het kader van de 'Foyers Sociaux' die bedoeld waren om een Afrikaanse middenklasse te vormen. Op het terrein zien we vooral tijdelijke tewerkstelling

van vrouwen van functionarissen of werknemers van privé-bedrijven. Zij werkten in administratieve functies voor de centrale diensten, in de provincies of in de territoria of als ondersteunend personeel op de scholen voor Europese kinderen (vooral voor protestants en katholiek godsdienstonderwijs).

Het statuut van deze vrouwen was van verschillende factoren afhankelijk, zoals hun scholing of burgerlijke staat. Het was niet uitzonderlijk dat een alleenstaande vrouwelijke ambtenaar haar functie verloor wanneer ze trouwde : ze kreeg een arbeidsovereenkomst voor dezelfde functie, wat het verlies van het ambtenarenstatuut impliceerde. Naast deze vrouwelijke functionarissen in het reguliere koloniale kader, kwam het merendeel van de vrouwen die ter plaatse werden aangeworven enkel in aanmerking voor contracten van korte duur, die overigens verbazend weinig eenvormig waren : sommigen werkten twee uur per week, anderen voltijds,

weer anderen twee voormiddagen per veertien dagen enz. De weddes vormden een even bonte verzameling : vrouwen werden betaald per uur, per dag, per week of per maand. Talloze formules werden toegepast in functie van de noden en de mogelijkheden. Anderzijds werden de contracten vaak verbroken omwille van vakanties of een nieuwe benoeming van de echtgenoot. Weduwen die hertrouwden, kregen ook een nieuw statuut en verloren de toelage die hen toegekend was door de staat als aanvulling op hun salaris. Het beeld dat hierdoor ontstaat, toont een erg gender-bepaalde visie op vrouwenarbeid en het bijhorende statuut. De tewerkstelling van vrouwen in de kolonie werd enerzijds gekenmerkt door flexibiliteit, anderzijds door instabiliteit. Institutioneel bekeken gaf de organisatie van vrouwenarbeid de indruk van improvisatie en conjuncturele aanpassingen. Deze vaststellingen moeten vanzelfsprekend geconfronteerd worden met andere bronnen om te bepalen of het gebruik van tijdelijke statuten voorvloeide

uit een theoretische reflectie ter plaatse en de rol van de westerse vrouwen in de kolonie of uit het fameuze Belgische pragmatisme.

De kinderen van Save. Gestolen of gered ?

Het tweede project, waaraan **Sarah Heynssens** werkt, focust op een specifieke groep kinderen, die niet helemaal paste in het segregatieve beleid, één van de belangrijkste ordenende principes in de voormalige koloniale staat. De koloniale autoriteit werd gestructureerd volgens raciale en seksuele verschillen. De aanvankelijke afwezigheid van vrouwen in de kolonies zorgde voor de ontwikkeling van een systeem van concubinage. De blanke man verdreef zijn eenzaamheid met een zwarte bijzit of *ménagère*. Ook later, toen meer blanke vrouwen de overtocht naar de kolonie waagden, bleven (seksuele) relaties tussen blank en zwart bestaan. Het groeiende aantal metissen of

De refter van Save, jaren 1950. Foto collectie Jacqueline Goegebeur

'halfbloeden', dat hieruit voortkwam, werd als uitermate problematisch aanvoeld en zorgde voor een juridische, pragmatische en administratieve uitdaging. Het bestaan van een groep mensen die niet zomaar viel in te delen in een van de koloniale categorieën, zijnde blanke kolonisator en zwarte gekoloniseerde, bezorgde beleidsmakers talloze kopzorgen.

Het onderzoek naar de 'Kinderen van Save' richt zich op **de metisse kinderen die in het weeshuis voor 'mulatten' van de Witte Zusters van Save in Rwanda werden ondergebracht**. Deze kinderen waren niet noodzakelijk wezen in de strikte betekenis van het woord. Velen onder hen hadden een vader en een moeder. Ze kwamen in het weeshuis terecht om verschillende redenen : de vader had de moeder in de steek gelaten en deze laatste kon niet alleen voorzien in het onderhoud en de opvoeding van het kind, de ouders konden geen Europese opvoeding voor het kind garanderen, de vader (of moeder) plaatste het kind bij zijn terugkeer naar Europa in de instelling. In het weeshuis werden de kinderen opgevoed volgens Europese normen. Zij kregen een opleiding passend bij hun statuut dat hen voordelen verschafte ten opzicht van de zwarte bevolking maar dat hen niet op gelijke voet plaatste met de blanke heersers.

Aan de vooravond van de dekolonisatie (1958-1961) werden deze **kinderen en masse naar België geëvacueerd**. Deze transfer roept een aantal vragen op die de basis vormen van het onderzoek. Welke motieven lagen aan de basis van de beslissing om de metisse kinderen te integreren in de Europese maatschappij ? Wie nam het initiatief voor de transfer ?

Hoe werd de evacuatie georganiseerd ? Ontwikkelde men hiervoor een specifiek mechanisme ? Welke adoptieorganisaties werkten mee ? Werd de toestemming van de moeder gevraagd ? Deden de moeders afstand van hun rechten als ouder ? Wat gebeurde er met de kinderen in België ? Was er sprake van nazorg ? Waren contacten met hun biologische ouders mogelijk ? Het beantwoorden van deze vragen kan ons niet alleen inzicht verschaffen in de redeneringen van beleidsmakers, de Kerk, pleeggezinnen en instituties ten aanzien van de metissepopulatie maar ook in de houding van de koloniale autoriteiten ten aanzien van de zwarte onderdanen. Het onderzoek probeert dan ook de wisselwerking tussen de missies en de administratie bloot te leggen en werpt licht op de identiteitscreatie en -definiëring in een koloniale en postkoloniale wereld.

Anne Cornet / Sarah Heynssens

MATERIËLE HERINNERINGEN

De Tweede Wereldoorlog in de Belgische publieke ruimte, 1945-1970

Tijdens de zes decennia die intussen op de bevrijding zijn gevolgd, is de publieke ruimte in België op uiteenlopende manieren beladen geraakt met de herinnering aan de oorlog van 1940-1944. Drie zeer verschillende gedenkplaatsen kregen in dat landschap een bijzonder belang: het Fort van Breendonk, de Congresskolom en de IJzertoren. Aan de hand van de herdenkingen die vanaf 1945 op deze plaatsen werden georganiseerd, wordt sinds januari 2009 in dit onderzoeksproject de reikwijdte van het *lieu de mémoire*-begrip opnieuw bevestigd.

Het begrip *lieu de mémoire* dat door Pierre Nora werd gemunt, heeft tijdens de laatste drie decennia een steeds grotere weerklank verworven. Nochtans heeft het (oneigenlijk) gebruik van de term ook aanleiding gegeven tot nieuwe finalistische presentaties van het verleden. Bovendien hebben de zeer diverse praktijken en de conflicterende representaties die de herinneringscultuur beheersen in de studie van de *lieux de mémoires* niet altijd de aandacht gekregen die zij verdienen.

Door de aandacht te richten op drie exemplarische herinneringsplaatsen van de Tweede Wereldoorlog in België wordt gepoogd om tegelijkertijd recht te doen aan het contingente karakter en de zeer diverse sociale ladingen van de herinneringsmanifestaties. Om de

geschiedschrijving van de herinnering niet te bedrijven 'op een luchtkussen' (Michel Vovelle), zullen de institutionele, materiële en ideologische kaders die deze herinneringsplaatsen hebben bepaald centraal worden geplaatst.

Een verdeeld herinneringslandschap

Breendonk

Het *Auffang-Lager* Breendonk, waar tussen 1940 en 1944 bijna 4.000 individuen werden gevangen gehouden en gefolterd, kon na de oorlog heel snel het symbool worden van het heroïsche nationale martelaarschap. Maar rondom dat symbool ontwikkelde zich ook een 'volkse' herinnering die door velen werd bekritiseerd, omdat het lijden er niet met de nodige piëteit zou worden gerepresenteerd. Zij die het geweld van de bezetter aan den lijve hadden ervaren, waarschuwden dat de oorlog niet tot een kermis mocht worden herleid. De oorlog mocht op geen enkele manier worden 'geridiculiseerd', daarvoor waren zijn lessen te belangrijk.

In 1947 werd het Fort van Breendonk bij unaniem parlamentsbesluit tot een Memoriaal omgevormd, om op die manier een 'eerbare' herinnering aan de oorlog te construeren. Het nieuwe monument bleef duidelijk verwijzen naar de herinneringskaders en -plaatsen van 1914-1918. Het gevecht van de weerstanders werd er geënt op de strijd van de soldaten in

Affiche van een 'groot sensationeel spektakel' over het 'horrorkamp' Breendonk. Als reactie tegen dergelijke spektakels werd van het kamp een nationaal memoriaal gemaakt. (SOMA, nr. 274445)

1914-1918. Al snel werd het verhaal over de 'horror' in Breendonk echter dubbelzinniger en complexer. Bovenop het fresco van de nationale retoriek werd al snel een nieuwe laag aangebracht over het gevecht voor de democratie en tegen het fascisme.

De meervoudige boodschap werd uitgedragen door een specifieke machinerie van de herinnering. Maar vanaf de jaren 1960 taande de effectiviteit van die machinerie. Om die reden werd in 1970, ter gelegenheid van de 25^e verjaardag van de Bevrijding, door het bestuur van het Memoriaal besloten om 'afstand te doen van de traditionele toespraken, de vlaggen'. Tegelijk werden ongeveer duizend scholieren uit de vier hoeken van het land naar Breendonk uitgenodigd om er in directe dialoog te treden met voormalige kampgevangenen. Maar die ontmoeting tussen de generaties volstond niet langer om het lijden over te brengen aan jongeren voor wie de bezetting inmiddels tot een verleden was gaan behoren dat voor altijd afgesloten was. De triomf van het Memoriaal van Breendonk als een geïnstitutionaliseerde patriottische herinneringsplaats had nauwelijks meer dan twee decennia geduurd.

De Congreskolom

Les tensions internes à la culture mémo-
Zoals in Breendonk, toonden de interne tegenstellingen van de naoorlogse 'Belgische' herinneringscultuur zich ook aan de Congreskolom, waar na de Bevrijding van Brussel vele enthousiaste burgers samenstroonden. Anders dan het voormalige nazi-kamp, was de Congreskolom een monument met een lange patriottische geschiedenis die teruggreep naar de Belgische onafhankelijkheid in 1830. Het monument kreeg een 'democratische'

betekenis toegedicht die na 1944, zoals eerder al na 1914-1918, opnieuw te nutte kon worden gemaakt.

Dat 'democratische' label kreeg na de bevrijding een dubbele lading. 'Democratie' was een vlag voor uiteenlopende 'herinneringsgemeenschappen': gewezen militairen, politieke gevangenen en verzetslui van allerlei gezindten. Maar die democratie 'werd niet door iedereen op dezelfde manier begrepen', zoals de voorzitter van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen Léopold Ros moest vaststellen. Voor militaire oudstrijders verwees zij naar traditionele, patriottische plichten, terwijl zij voor het communistisch geïnspireerde Onafhankelijkheidsfront een nieuwe 'volksdemocratie' incarneerde.

In het herdenkingsritueel dat zich rondom de Kolom ontwikkelde, werd die innerlijke tegenstelling steeds scherper. De Koude Oorlog maakte het steeds moeilijker om communisten die in het reële verzet van de oorlogsjaren zo'n vooraanstaande rol hadden gespeeld, nog te betrekken bij de herdenking van die weerstand. Het traditionaliserende, negentiende-eeuwse kader van de Congreskolom werd niet verbreed om een nieuw verhaal over een traumatiserende ervaring te kaderen, maar werd integendeel ingeroepen om een onwelgevallige speler in de naoorlogse politiek (mee) buiten beeld te duwen.

De IJzertoren

Aan de IJzertoren voltrokken zich gelijkaardige uitsluitingsprocessen als aan de Congreskolom, ook al waren hier heel andere spelers (en heel andere verliezers) in het geding. Hier werd niet de Belgische natie, maar een Vlaamse natievorming

gevierd, in even negentiende-eeuwse termen. In plaats van met de bevrijding, was de IJzertoren sterk verbonden geraakt met de bezetting. Het monument voor de gesneuvelde Vlaamse soldaten van 1914-1918 was tijdens de bezettingsjaren toegeëigend door het collaborerende deel van de Vlaamse beweging om er, in aanwezigheid van Duitse officieren, de Vlaamse erfenis te vieren. Die toeëigening was zelf een continuering van de controle die de fascistische vleugel van de Vlaamse Beweging al in de jaren 1930 over de zogenaamde 'IJzerbedevaarten' had verworven.

Twee bomaanslagen die in 1945 en 1946 tegen de IJzertoren werden gepleegd, dwongen de Belgische overheid om na te denken over een nieuwe bestemming voor het gewraakte monument. De politieke linkerzijde wilde, in de woorden van Camille Huysmans, afrekenen met de boodschap én de vorm van deze 'vuist tegen België'. Een nieuw Belgisch monument, gewijd aan 'de slachtoffers van beide oorlogen' moest worden opgericht op de site die door de collaboratie was onteerd. De katholieke rechterzijde (in het Noorden én het Zuiden van het land) van haar kant pleitte voor de heropbouw van de oorspronkelijke Toren, waarvan weliswaar de betekenis moest worden verbreed. Het 'gevaar van de symbolen' mocht, luidens de katholieke politicus Edgar De Bruyne, niet worden onderschat.

Het was de katholieke rechterzijde die het haalde, maar niet helemaal. Toen de 'nieuwbouw'-naar-oud-model in 1960 haar voltooiing naderde, was de nieuwe Belgische betekenis én de verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog waarop Edgar De Bruyne had gehoopt al reddeloos verloren. De oude Vlaams-nationalistische herinneringsmilieus bleven immers de regie voeren over de IJzerbedevaarten. In plaats van aan België (en aan de parlementairen van de CVP), bleven zij trouw aan de vooroorlogse voormannen. Op de IJzerbedevaart bleef de herinnering aan de vooroorlogse leiders Frans Daels en Cyriel Verschaeve dominant, eerder dan de herinnering aan de slachtoffers van de nieuwe oorlog. Tegelijkertijd werden de gewezen politieke gevangenen en verzetslieden die, bij middel van zogenaamde 'Herstelbedevaarten', in Diksmuide hun slachtofferschap probeerden aanwezig te stellen, van de weide geweerd. Anders dan aan de Congreskolom werd aan de IJzertoren niet één specifieke groep herdenkers, maar de hele Tweede Wereldoorlog buiten beeld geduwd.

Overblijfsels van de IJzertoren na de dynamitering onmiddellijk na de oorlog. (SOMA, nr. 92867)

Bruno Benvindo / Evert Peeters

Op **29 oktober 2010** wijdt het SOMA een studiedag aan deze drie (en andere) herinneringsplaatsen van de Tweede Wereldoorlog. Onder de titel ***Een landschap in fragmenten. Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2010***, zullen historici de verankering van de oorlogsherinnering in de 'Belgische' publieke ruimte onderzoeken (het volledige programma vindt u op de website www.cegesoma.be).

BELGISCHE VROUWEN EN DE DUITSE TEWERKSTELLINGSPOLITIEK tijdens de Tweede Wereldoorlog

Het onderzoeksproject ‘Arbeids-ervaringen van Belgische vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog’ dat in 2007 van start ging, brengt enkele weinig bestudeerde aspecten van de Belgische oorlogsgeschiedenis aan het licht, zoals de vrijwillige en verplichte tewerkstelling van Belgische vrouwen in Duitsland en de Duitse industrie in België en het fenomeen van de vrouwelijke werkweigerers. Zowel historische overzichtswerken als lokale studies gaan er expliciet en impliciet van uit dat de gedeporteerden en – bij uitbreiding – de werkweigerers mannen waren. De deportatie van vrouwen, hoe ingrijpend ook voor de betrokkenen, was inderdaad een fenomeen van beperkte omvang. Ons historisch geheugen onthield vooral dat ze snel werd stopgezet. Die Duitse toegeeflijkheid droeg er toe bij dat na de oorlog het verhaal van de vrouwen die op een of andere manier wél in het web van de Duitse tewerkstellingspolitiek terechtkwamen naar de achtergrond verdween.

Naast die nieuwe thematiek zijn, aansluitend bij de evoluties in de internationale oorlogshistoriografie, ook de geselecteerde bronnen (dagboeken, interviews, enquêtes en administratieve

dossiers) en de methodologische aanpak innovatief. De recente historiografie en herinneringscultuur leggen de nadruk meer en meer op ‘*civilian experiences*’ en de blijvende nasleep ervan. Daarom staan bij dit onderzoek niet louter de houding en acties van het Belgische bestuur en de Duitse bezetter centraal, maar ook het perspectief van de betrokkenen zelf. Met welke strategieën en praktijken gingen zij de veranderende oorlogsomstandigheden tegemoet en hoe legitimeerden zij de gemaakte keuzes? In hoeverre speelden leeftijd, geslacht, klasse, contemporaine culturele normen, gender- en gezinsideologie, politieke waarden en de economische en sociale context een rol?

“Ik smeed het bericht in de stoof en ik ben niet gegaan”. Persoonlijke en collectieve strategieën tegenover tewerkstelling en deportatie tijdens de Tweede Wereldoorlog

In 2009-2010 werkte **Hannelore Vandebroek** aan het deelthema van de ‘weigerings’: mannen én vrouwen die zich op een of andere manier en al dan niet met succes aan de Duitse tewerkstelling probeerden te onttrekken. Het resultaat is een fascinerend landschap van familiale overlevingsstrategieën en lokale solidariteitsnetwerken in een specifieke sociaal-economische en culturele context.

Het gaat om persoonlijke ervaringen en de subjectieve verwerking daarvan in confrontatie met de juridische, administratieve, journalistieke en historische realiteit. Aan de ene kant staat de individuele herinnering aan het beleefde, de gemaakte keuzes en vooral de legitimering hiervan, aan de andere kant de daarmee niet steeds gelijklopende maatschappelijke interpretatie. Hoe beoordeelden de Belgische samenleving en de betrokkenen ná de oorlog de gekozen strategieën? Het kader voor zowel de individuele strategieën als de naoorlogse waardering ervan is de concrete wijze waarop de Duitse bezetter de tewerkstellingspolitiek in de praktijk bracht. Hoe organiseerde de bezetter de verplichte tewerkstelling van mannen én vrouwen en hoe reageerde hij op de onduidelijke of confronterende strategieën van de bevolking? In hoeverre speelde *gender* daarbij een rol?

“Je zou eender wat gedaan hebben van werk”. Vrouwen aan de slag in uniformfabriek E. Reitz

In januari 1941 installeerde de Duitser Erich Reitz een uniformfabriek in de leegstaande magazijnen van de *British American Tobacco Company* in Merksem. De ligging aan het Albertkanaal en aan de spoorweg vergemakkelijkte de aanvoer van grondstoffen en de distributie van uniformen. De fabriek *E. Reitz Uniformwerke* was in 1942 en 1943 de grootste leverancier aan de *Wehrmacht* in de categorie “Uniformen, uitrustingsmiddelen en diversen”. Op haar hoogtepunt in 1943 telde de fabriek ongeveer 5.000 werknemers. Meer dan

70 % daarvan waren vrouwen. Het project van **Carmen Van Praet** over de Duitse fabriek *E. Reitz Uniformwerke* is een *case study* naar de weinig bestudeerde Duitse oorlogsindustrie in België en de vrouwelijke tewerkstelling in deze nijverheid.

Het onderzoek wordt opgebouwd rond twee invalshoeken. Enerzijds wordt onderzocht welke drijfveren de Duitse ondernemer had om zich in België te vestigen. Er wordt ook nagegaan op basis van welke vereisten het personeel werd aangeworven, en of hier economische dan wel politieke motieven van belang waren. Bij deze invalshoek wordt tevens rekening gehouden met de chronologie van de politiek-administratieve beslissingen tijdens de Tweede Wereldoorlog: Duitse verordeningen, Belgische

Vrouwen aan het werk in de uniformfabriek Reitz in Merksem.
(SOMA, nr. 3474)

besluiten over de regulering van de arbeidsmarkt, arbeidsduur, loonpolitiek, sociale politiek,... Tevens wordt onderzocht welke openbare instellingen en bewegingen bij de aanwervingen werden betrokken en of er al dan niet werd gelobbyd vanuit Vlaams-nationale kringen om mensen aan de slag te krijgen in de fabriek.

Anderzijds wordt gefocust op het perspectief van de vrouwelijke werknemers. In dit luik staan de betrokkenen zelf centraal. Er wordt een profiel opgesteld van de werknemers van de *E. Reitz Uniformwerke*. Aan de hand van interviews en getuigenissen worden de individuele keuzes belicht die de vrouwen maakten. Waarom ging iemand bij Reitz werken? Op welke manier probeerden de vrouwen om te gaan met de politiek-bestuurlijke en economische struikelblokken, al dan niet het resultaat van politieke beslissingen? De arbeidservaringen van vrouwen worden dus vanuit hun sociaal-economische context onderzocht. Binnen die invalshoek wordt ook aandacht besteed aan de specifieke arbeidsomstandigheden. Vielen de werknemers bij de Duitse uniformfabriek onder Duits arbeidsrecht en maakte dat een wezenlijk verschil met betrekking tot hun arbeidsomstandigheden en de sociale voordelen waarop ze aanspraak konden maken?

Besluit

Beide projecten brengen aan het licht dat er nood is aan meer onderzoek *from the bottom up* en aan meer aandacht voor de sociaal-economische geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. De evolutie

van de Belgische industrie, landbouw en kleinhandel tijdens de Tweede Wereldoorlog, van de arbeidsmarkt – zowel vanuit het standpunt van de arbeider als dat van de werkgever –, de geschiedenis van de bijstand van zeer arm en van zeer rijk, blijven alle onderbelicht in de Belgische oorlogshistoriografie.

Hannelore Vandebroek /
Carmen Van Praet

DE ROL VAN HET GERECHT IN EEN STAAT IN OORLOGSTIJD

Welke rol(len) speelt de derde staatsmacht tijdens de twee periodes van bezetting en daaropvolgende transitie? Neemt het gerecht deel aan de verdediging van de Belgische staat en, indien zo, op welke manier en met welke middelen?

De doctoraatsprojecten van Mélanie Bost en Lawrence Van Haecke onderzoeken twee aspecten van deze belangrijke problematiek. De studies maken deel uit van de onderzoekspool 'oorlogen' in de Interuniversitaire Attractiepool (IUAP) Sociopolitieke geschiedenis van de Belgische Justitie, waarin het SOMA een partner is. Deze pool heeft enerzijds als doel om de geschiedenis van de derde staatsmacht grondiger te analyseren vanuit de ervaring van deze crisissen en anderzijds om de impact van die crisissen op de rechterlijke macht te meten.

De houding van de Belgische magistraten in bezet België in 1914-1918

Mélanie Bost onderzoekt de impact van de eerste Duitse bezetting op het Belgische gerecht. De houding van de Belgische magistraten is de rode draad van het onderzoek, dat een dubbel doel heeft: 1° een eerste exploratie van een uitgebreid onderzoeksveld. De wetenschappelijke kennis van deze periode beperkt zich tot de staking van de magistratuur (februari-november 1918) en de voorstellingen ervan. 2° het aanwenden van dit nieuwe

materiaal om de magistraten als een socioprofessionele groep te bestuderen: wat leert de bezetting ons over het gedrag, de habitus en de relaties binnen de magistratuur? Hoe ziet dit korps zijn opdracht en de macht die het uitoefent? Bijkomend, welke verwachtingen koesteren de magistraten in die context? Welke impact heeft deze nieuwe politieke context op de prerogatieven van de magistratuur?

Het onderzoek moest vele moeilijkheden overwinnen. In de gerechtelijke archieven (rechtbanken en parketten) zijn verscheidene lacunes. Persoonsarchieven van magistraten zijn zeldzaam. Bovendien bevatten hun archieven vaak officiële en dus weinig bruikbare documenten. Naast de kwaliteit van de bronnen, maakt de aard van het onderwerp de studie niet gemakkelijk. Conform aan het legicentrische systeem van de Franse revolutie is de rechter voor alles de stem van de wet, een erudiete technicus die zijn persoonlijke mening op afstand houdt en een strikte neutraliteit handhaaft om de onafhankelijkheid van zijn oordeel te garanderen. Deze ethiek van persoonlijke afstand heeft tot gevolg dat de protagonisten een grote discretie over hun werk aan de dag leggen. Voor een beter begrip van de mens achter de functie, diens visie over zijn sociale missie en taakopvatting wordt rechtspraak met de voornoemde instellings- en persoonsarchieven, discours en opiniepers gecombineerd.

In deze optiek is het bestuderen van een crisisperiode van de Eerste Wereldoorlog

Jean Servais, raadsheer bij het Hof van Cassatie tijdens de Eerste Wereldoorlog en een belangrijk figuur van het openlijke verzet van de magistratuur tegen de bezetter. Hij werd in december 1918 procureur-generaal bij het Brusselse Hof van Beroep. (Foto Hof van Cassatie)

Terechtstelling van
collaborateurs (van de
bende Duquesne ?),
Trésignies-kazerne
Charleroi, 14.6.1948.
(SOMA, nr. 28399)

een goede keuze. De spanningen tussen de individuen liepen soms zo hoog op dat de betrokkenen hun terughoudendheid opzij zetten en uiting gaven aan persoonlijke overwegingen die strijdig waren met de officiële opvatting. In de loop van het onderzoek werd de hand gelegd op vertrouwelijke briefwisseling van magistraten die zo gedesorïenteerd waren door hun professionele opdrachten en de nieuwe juridische omstandigheden dat ze bij persoonlijkheden buiten de gerechtelijke wereld naar legitimatie zochten. Ook werden verslagen van de Algemene Vergadering van de rechtbanken gevonden waarin de ronduit tegenstrijdige visies tussen magistraten naar boven komen. In een juridisch systeem waar de rechters zich steeds op collegiale wijze uitspreken, bieden deze documenten een belangrijke inkijk in een onbekende realiteit.

De confrontatie tussen deze archieven met de rijke en expliciete oorlogsrechtspraak

brengt, ondanks de grote lacunes, voldoende interessante elementen om het doctoraat tot een goed einde te brengen.

Na de toelichting van het kader (actoren en functioneren van de justitie in bezettingstijd), richt de studie zich achtereenvolgens op de impact van de komst van de nieuwe actor – de bezetter –, op het functioneren van de parketten, de belangrijkste confrontaties met de Belgische magistratuur en de rol die deze laatste in de naoorlog speelt.

Staat, gerecht en de gerechtelijke bestraffing van de samenwerking met de vijand na de Tweede Wereldoorlog

In zijn onderzoek kiest **Lawrence Van Haecke** de invalshoek van de staat om na te gaan hoe die staat, in het bijzonder de regering en het militaire gerecht, de bestraffing van samenwerking met de vijand zag. Hij voert een onderzoek

naar de instrumenten en de politieke ruimte waarin beleidsbeslissingen worden genomen. In de periode 1941-1944 wordt de repressie voorbereid. De regering in ballingschap te Londen wordt niet meer omringd door het parlement en de politieke partijen. In deze bijzondere omstandigheden wordt aan een reeks maatregelen gewerkt. Het onderzoek legt zich toe op de context waarin de regering werkt en zoekt daarin naar verklaringen voor de genomen beslissingen. Hoewel de bevrijding naast een sleutelrol ook een breukmoment in dit onderzoek is, blijft de centrale onderzoeksvraag overeind. Bijkomend worden de antwoorden bestudeerd van de beleidsvoerders op de problemen die zich in de repressie aandienen. De politieke ruimte herstelt zich vanaf september 1944 langzaam in zijn 'vredesvorm'. Zowel met het verzet als de geallieerde legers moet de zich herstellende staat echter rekening houden.

Los van de context waarin de genoemde actoren functioneren, wordt ook aandacht besteed aan de ruimere internationale context en de voorgeschiedenis van de repressie in België. De aandacht voor andere landen zoals Frankrijk en Nederland dient ertoe vergelijkingen te kunnen maken over het al dan niet gelijklopen van het Belgische pad met de andere. Ook wordt veel aandacht gespendeerd aan de voorgeschiedenis en in het bijzonder aan de Eerste Wereldoorlog en het interbellum. België kende toen reeds een bestraffing van samenwerking met de vijand. Zowel dit feit als de uitgebreide amnestiemaatregelen kunnen de mentaliteit van de beleidsmakers beïnvloed hebben. In het interbellum verstrengt men bepaalde artikelen uit de strafwet en voert men een aantal nieuwe bepalingen in. Deze initiatieven

kunnen de latere beleidsmakers in Londen beïnvloeden. Op deze manier wordt gehoopt breuklijnen en invloeden op een langere termijn vast te stellen.

Er zijn twee theoretische invalshoeken in het onderzoek. De eerste is *transitional justice*. Gerechtelijk werk tijdens en na regimewissels wordt vaak als bijzonder bekeken. In dit onderzoek wordt de lijn aangehouden die de strakke scheiding tussen rechtbanken voor de overgangperiodes en 'gewone' rechtbanken verwerpt en hun problematiek als een geheel ziet. Anderzijds wordt het model van de padafhankelijkheid aangewend. Dit is een manier om naar het verleden te kijken met aandacht voor de manier waarop dit verleden keuzemogelijkheden inperkt. Het is niet de bedoeling van de onderzoeker om dit strak deterministisch toe te passen. Dit concept dient om de sporen van het verleden en meer bepaald de invloed van de Eerste Wereldoorlog evidenter in het licht te stellen.

De strafrechtelijke beteugeling van de verschillende types van collaboratie vormt de kern van het onderzoek. Andere vormen van afdoening zoals het beleid van de ontzetting uit burgerlijke en politieke rechten, de burgerlijke epuratie en vormen van minnelijke schikking zijn de tweede pijler van het onderzoek. De wetgeving inzake nationaliteit en verkiezingen vormt het derde aandachtspunt : dit legt de band tussen de sanctionering van de collaboratie en het herstel van de democratie.

De redactie van beide proefschriften is aangevat.

Mélanie Bost / Lawrence Van Haecke

STEDEN IN OORLOG - ANTWERPEN 1940-1945

Na het eerste bijzonder succesvolle deel (derde druk !) van de fotoboekenreeks 'Steden in Oorlog' over Brussel, is het volume over Antwerpen nu ook verschenen. Via de fotografie wil het album een betere kijk bieden op de geschiedenis van (Groot-) Antwerpen tijdens de periode 1940-1945. Naast een aantal evoluties kenmerkend voor heel België is Antwerpen interessant wegens enkele specifieke ontwikkelingen. Er was het zeer lang aanblijven van het vooroorlogse college van burgemeester en schepenen, de specificiteit van de

Jodenvervolgung in Antwerpen, de grote dodentol ná de bevrijding als gevolg van de V-bommen en de primordiale rol van de haven in 1945 als aanvoerhaven voor de geallieerde legers in West-Europa.

Het boek is opgebouwd rond zes thema's. Het gaat om de militaire gebeurtenissen van 1940, om bestuur, macht en

Nieuwe Orde, om economie, arbeid en dagelijks leven, om engagement in collaboratie en verzet, om de vervolgingen en om de bevrijding. Voor elk van deze thema's is er naast de

foto's ook een tekst. In de tekst werd getracht de foto's te situeren, ze opnieuw in hun context te plaatsen. De foto's omvatten natuurlijk niet de hele realiteit van de bezetting. Sommige thema's zijn impliciet aanwezig, zonder daarom met beelden ondersteund te worden.

Om de tijdsgeschiedenis te evoceren werd ook gegrastuurd in een aantal oorlogsdagboeken en -geschriften. Hierbij dient tevens opgemerkt dat, ondanks de talrijke nieuwe wetenschappelijke bevindingen van de laatste vijftien jaar, er tot op de dag van vandaag geen grondige wetenschappelijke studie werd geschreven die Antwerpen tijdens de nazi-bezetting in haar totaliteit analyseert. Het is een zwaar manco.

De meeste in het werk opgenomen foto's komen uit de verzameling van het SOMA, in hoofdzaak de collecties van de officiële Duitse propagandafotograaf Otto Kropf, de Antwerpse amateur-fotograaf en verzetsman Louis Pighini en het collaborerende fotopersagentschap SIPHO. Er werd ook een beroep gedaan op andere openbare en privé-verzamelingen. Wellicht zijn er op heel wat zolders van Antwerpse privé-personen, verenigingen, parochies enz. nog collecties te vinden. Moge het boek (en dit artikel) ertoe bijdragen ze uit de vergetelheid te halen (contacteer dirk.martin@cegesoma.be of lieven).

Sommigen, zoals deze Antwerpse marktkramer op de Vogelmarkt konden met het ingevoerde rantsoeneringssysteem nog lachen. Hij lokt zijn klanten met opschriften als "Ik verkoop goudvis zonder zegels", "50.000 karpers" en "Ik koop alles, zeg het voort" Kerstperiode 1942. (SOMA, collectie Spronck, foto Otto Kropf, nr. 100124)

saerens@cegesoma.be, tel. : 02/556.92.11).

Het boek is uitgegeven door Meulenhoff/Manteau, telt 164 pagina's en kan besteld worden bij het SOMA. Het kost 20 euro, portkosten inbegrepen (prijs in de boekhandel : 24,95 euro).

**Dirk Martin /
Lieven Saerens**

Eretribune tijdens een mars van de collaborerende Dietse Militie-Zwarte Brigade. In het midden Jan Timmermans, Antwerps vnv-gouwleider, schepen en vanaf juli 1944 burgemeester. Hij groet een Duitse officier. Een trede hoger, links achter hem, een hoge Belgische rijkswachtofficier. 26 september 1943. (SOMA, collectie Spronck, foto Otto Kropf, nr. 15752)

CONGO-BELGIË, 1955-1965

Tussen propaganda en realiteit

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de onafhankelijkheid van Congo, wil het SOMA zijn bijdrage leveren aan het opmaken van de balans van het gemeenschappelijke verleden van België en Congo, zowel voor de voormalige metropool als voor Centraal Afrika. Deze uitgave van Meulenhoff/Manteau sluit aan bij de publicaties Steden in oorlog (zie voor de verschijningsdatum onze site www.cegesoma.be). Het boek onderzoekt de transitie van het koloniale naar het onafhankelijke Congo aan de hand van een kritische analyse van de fotografische productie tussen 1955 en 1965.

deze ondernemingen werden geproduceerd. De foto wordt in deze studie beschouwd als een volwaardige bron over een sterk evoluerende wereld en overstijgt hierdoor zijn louter illustratieve waarde.

Hoewel Congo pas op 30 juni 1960 zijn onafhankelijkheid verwierf, bleken verschillende gebeurtenissen vanaf het midden van de jaren 1950 erop te wijzen dat verandering op til was. Het fotomateriaal leert heel wat over deze evolutie van de Congolese samenleving : Hoe verbeeldde de koloniale propaganda de laatste jaren van de kolonie en welke boodschap wilde ze uitdragen ? Welke herinneringen wilden de oud-kolonialen in hun fotoboeken bewaren ? Legt de fotografie getuigenis af over de veranderingen in de verschillende lagen van de Congolese samenleving ? Was men zich bewust van de ontwikkelingen die aan de gang waren ? Begrepen de Belgen ter plaatse dat zich een radicale verandering zou gaan voltrekken ?

Het boek toont hoe de fotografie getuige kan zijn van de evolutie van een naar de buitenwereld toe vredige kolonie, waarin de raciale segregatie spanningen en frustraties aan Congolese zijde veroorzaakte, naar een onafhankelijk land in een klimaat van tegenstellingen en geweld tussen bevolkingsgroepen. Het boek roept tegelijkertijd echo's van dit aspect van de geschiedenis in de Belgische samenleving op.

Anne Cornet / Florence Gillet

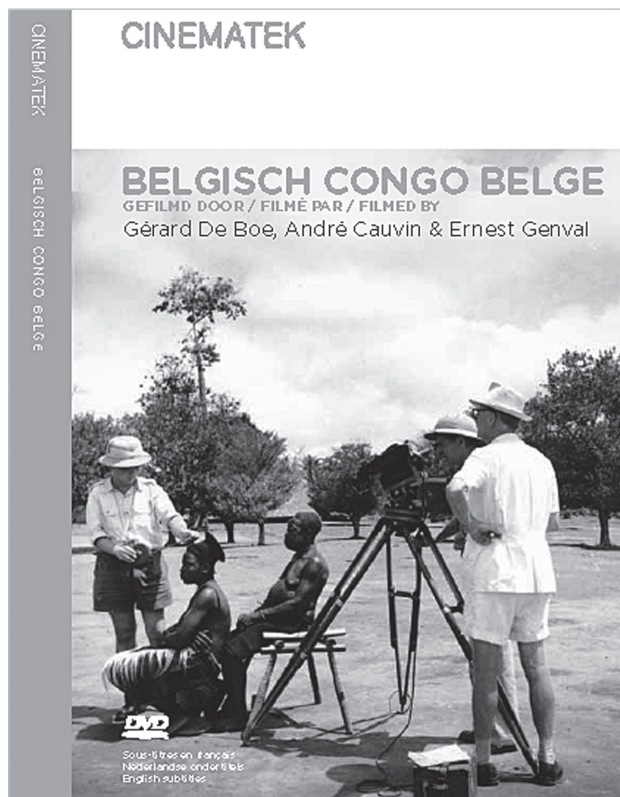

Er wordt gebruik gemaakt van propaganda-foto's, familie-albums, fondsen van missionarissen en grote ondernemingen, maar ook van de collecties van pers-agentschappen die zich richtten tot Europeanen of die door

Eerbetoon aan de Belgische koloniale cinema

In het kader van de vijftigste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid hebben het SOMA, het Koninklijk Belgisch Filmarchief en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika de handen in elkaar geslagen voor de productie van de dubbele DVD *Belgisch Congo belge*. Hierin wordt de geschiedenis van Congo bekeken door de lens van de drie meest vooraanstaande 'koloniale cineasten' van hun generatie : Ernest Genval, Gérard de Boe en André Cauvin. Een boek van 109 pagina's, door **Patricia Van Schuylenbergh**, **Grace Winter** en onze collega **Florence Gillet** begeleidt de DVD. De dubbele DVD met het begeleidende boek kan besteld worden bij het SOMA en kost 19 euro (portkosten inbegrepen).

Het SOMA werkt mee aan een filmreeks over Congo van het Koninklijk Belgisch Filmarchief die loopt van 6 tot 31 oktober 2010. Het volledige programma van de films en de conferenties vindt u op de website van het SOMA : www.cegesoma.be.

BELGIË EN DE JODENVERVOLGING

Welke verantwoordelijkheid droegen de overheden voor de Jodenvervolging in België tijdens de Tweede Wereldoorlog ?

Op die cruciale vraag tracht het boek *La Belgique et la persécution des Juifs* een duidelijk en genuanceerd antwoord te formuleren. Het werd geschreven op vraag van het SOMA door onze oud-collega **Anne Roekens**, die momenteel doceert aan de FUNDP te Namen. Het boek situeert de gebeurtenissen in

hun context en beschrijft de factoren die verklaren waarom de overheden van een democratische staat hebben kunnen helpen bij de uitvoering van de *Endlösung*. *La Belgique et la persécution des Juifs* is een verkorte versie van het indrukwekkende rapport dat het SOMA in 2007 opstelde op vraag van de Senaat. Het is een synthese voor een breed publiek van *Gewillig België*. Naast een chronologische beschrijving van de gebeurtenissen zijn ook verduidelijkende kaderstukken, documenten, iconografisch materiaal en samenvattende tijdslijnen opgenomen. Dit zijn verschillende ingangen tot een problematiek die fundamentele vragen opwerpt over de democratie en het (dis)functioneren ervan.

Het boek is uitgegeven door *La Renaissance du Livre*, telt 156 pagina's, kan besteld worden bij het SOMA en kost 14 euro portkosten inbegrepen (prijs in de boekhandel : 16 euro).

In de lente van 2011 verschijnt de Nederlandstalige uitgave, bij Meulenhoff/Manteau.

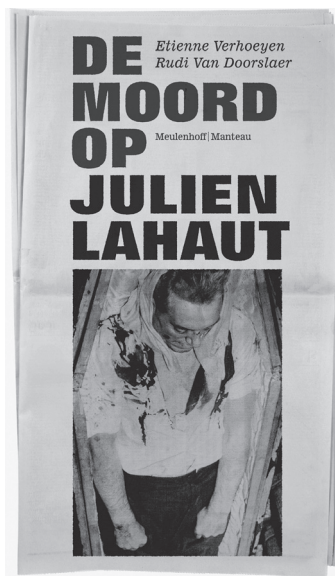

De moord op Julien Lahaut

In 1985 publiceerden **Rudi Van Doorslaer** en **Etienne Verhoeyen**, *De moord op Lahaut. Het communisme als binnenlandse vijand*. Het boek gaf aan, zonder hen met naam te noemen, wie in 1950 de daders waren geweest van de moord op de toenmalige voorzitter van de Belgische Kommunistische Partij. De Belgische justitie was daar na twaalf jaar onderzoek niet in geslaagd. Het boek schetste vooral een verhelderend portret van de anticommunistische kringen in België en situeerde de moord in de context van de Koningskwesitie en de Koude Oorlog. Sindsdien kwam de zaak Lahaut regelmatig in het nieuws. De nieuwe feiten vulden de besluiten van het boek uit 1985 aan en bevestigden de conclusies ervan. De huidige directeur van het SOMA en de gewezen journalist van de VRT hebben besloten het boek opnieuw te doen uitgeven, voorafgegaan door een inleiding met de nieuwe feiten die sinds het einde van de jaren 1980 aan het licht zijn gekomen.

Het boek is uitgegeven door Meulenhoff/Manteau, telt 312 pagina's en kan besteld worden bij het SOMA. Het kost 16 euro, portkosten inbegrepen (prijs in de boekhandel : 19,95 euro).

Fabrice Maerten

Alle publicaties kunnen besteld worden bij Lieve Maes :
lieve.maes@cegesoma.be - telefoon : 02/ 556.92.07.

EEN NIEUW NUMMER VAN DE *BIJDRAGEN*

Het 22ste nummer van *BEG-CHTP* werd onlangs gepubliceerd. Vijf artikelen zijn gewijd aan lopend onderzoek over de Belgische geschiedenis. Daarnaast zijn er de traditionele rubrieken kroniek, beeld en bibliotheek.

Vincent Scheltiens analyseert de politieke en artistieke evolutie van de schilder War Van Overstraeten. Deze communist van het eerste uur maakt een lange en drastische evolutie door, die uiteindelijk leidt tot een tentoonstelling van zijn werk in Berlijn in 1941. De analyse van zijn persoonlijkheid zegt iets over de complexiteit van de engagementen van een generatie, die keuzes maakte die problematisch waren omdat ze breuken lijken te vormen. De vraag is of deze discontinuïteit wel zo reëel was als op het eerste gezicht voorkomt.

Anneleen Arnout onderzoekt de werking van musea in oorlogstijd. Hoe doorstonden de Belgische musea de Eerste Wereldoorlog? Hoe groot was hun manoeuvreerruimte en in welke mate wilde de bezetter tussenkomen in dit domein?

Het onderzoek naar de Belgische koloniale geschiedenis en de mensen op het terrein krijgen ook een plaats in dit nummer. **Andrea Schampaert** maakt een biografische studie van Edouard De Jonghe, een man uit zowel de academische, de administratieve als

de politieke wereld, die gedreven wordt door een sterk geloof in de Belgische beschavingsmissie.

De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog wordt niet alleen verteld in boeken. Televisie speelt een essentiële rol in de representatie van deze periode. Zowel in België als in Nederland hadden baanbrekende series een enorme invloed op de samenleving. Om het gewicht en de plaats van deze documentaires beter te begrijpen, bespreekt **Veerle Vanden Daele** de twee persoonlijkheden die ze droegen: Loe De Jong voor Nederland en Maurice De Wilde voor België.

De bijdrage van **Dimitri Roden** is gewijd aan de werking van de Duitse rechterlijke macht, essentieel om de mechanismen van het repressieve regime van de bezetter te begrijpen.

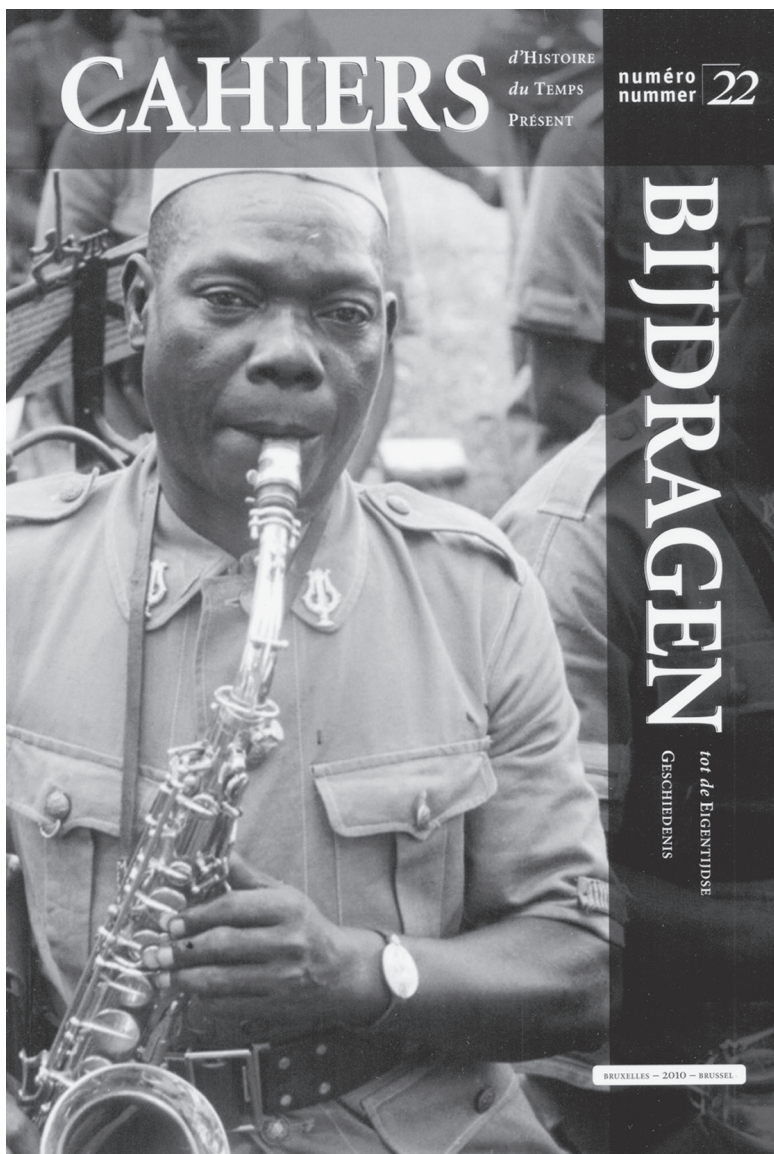
In de rubriek 'Beeld' wijst **Lieven Saerens** op de moeilijkheden bij het gebruik van foto's voor het onderzoek over antisemitische vervolgingen. In de 'Kroniek' brengt **Bruno De Wever** een uitgebreide analyse van de monumentale biografie die Lode Wils wijdde aan Frans Van Cauwelaert.

Een nummer van de *Bijdragen-Cahiers* kost 22 euro in België en 25 euro in het buitenland (inclusief verzendkosten).

Een abonnement van twee nummers
kost 35 euro in België en 40 euro in het
buitenland.

Voor meer informatie : willem.erauw@cegesoma.be.

Chantal Kesteloot

HET DUBBELSPEL VAN PERSAGENTSCHAP SADO TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

Het in 1934 opgerichte fotopersagentschap SADO zet zijn activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog verder onder Duitse controle. Het fotoarchief met 450.000 foto's genomen tussen de jaren 1930 en 1970 is van groot belang voor een instelling als het SOMA. We zijn dan ook zeer verheugd over het principeakkoord voor de inventarisering en digitalisering van deze foto's. Het akkoord kon in maart 2010 worden afgesloten met de familie Roland, die het archief in bezit heeft. Het was de aanleiding om op zoek te gaan naar de geschiedenis van het agentschap, vooral de activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Begin 1940 is in België een tiental fotopersagentschappen actief. De meeste sluiten definitief de deuren bij de intocht van de Duitsers en vele fotografen verlaten het land. De bezetter herstructureert al snel de sector van de geïllustreerde pers en belast de *Propaganda Abteilung* (PA) met de aansturing van de activiteiten van de fotopersagentschappen.

In de vroege zomer van 1940 kent de PA het commercieel monopolie toe aan drie Belgische agentschappen : Graphopresse, SIPHO en SADO. Later komt daar Belgapress bij, een door de Duitsers opgericht agentschap met materiaal

afkomstig van het Berlijnse agentschap *Wetlib*, het fotofiliaal van het *Deutsche Nachrichtenbüro* (DNB). SADO verdeelt de foto's van *Wetlib*.

Sinds de oprichting beperkt SADO zich tot de distributie van de foto's van de Belgische en buitenlandse persagentschappen, maar maakt zelf geen fotoreportages. De eerste maanden van de bezetting gaat Léonid Itin op dezelfde weg verder. Hij bevestigt later overigens dat hij een gebrek aan financiële middelen had voorgewend om zijn fotografen niet te moeten engageren voor zijn agentschap en te vermijden dat zijn bedrijf een instrument van de Duitse propaganda zou worden. In 1942 beginnen de Duitsers de beperkte activiteit van het agentschap met een scheef oog te bekijken. Ze verwijten SADO niet meer te zijn dan een handelaar in buitenlandse foto's. Itin wordt ontboden door de PA en aangezet om in Berlijn de directeur van *Atlantic-Orbis Verlag* te ontmoeten. Deze laatste stelt Itin voor om een deel van de aandelen te kopen en nieuw kapitaal te investeren. Itin en zijn vennoot Edmond Siret wijzen het aanbod af. Deze gebeurtenissen vonden plaats enkele maanden voor SIPHO, in januari 1943 opgekocht door *Atlantic-Orbis*, onder Duitse controle wordt gesteld.

Vanaf dan neemt de druk van de PA op SADO toe. De publicatie van een

ongecensureerde foto lokt de woede van de Duitsers uit en leidt enkele dagen tot de sluiting van het agentschap. Léonid Itin wordt bedreigd met verwijzing naar een militaire rechtbank en wordt gesommeerd snel fotoreportages te maken om opeising van zijn zaak te vermijden. In die periode associeert hij zich met Paul Némerlin.

De samenwerking tussen beide begint op 31 mei 1943. Paul Némerlin is voorheen onafhankelijk fotograaf die als gevolg daarvan in contact komt met Rexistische kringen. Hij fotografeert onder meer voor politieke organisaties als Rex, vnv of de *Jeunesse Légionnaire*. Hij maakt verschillende fotoreportages bij Léon Degrelle thuis. Ondanks alles ontkent de betrokkene steeds lid te zijn geweest van Rex en voert aan dat de relaties met de leden uitsluitend een professioneel karakter hebben. Léon Itin vormt een kleine groep reporters, laboranten en bedienden, met onder meer Joseph Roland, die na de oorlog deel zal uitmaken van de directie. De registers met de bestellingen van het agentschap die door het SOMA gedigitaliseerd werden, geven aan dat het agentschap voor 1942 nagenoeg geen reportages maakt en dat vanaf de zomer van 1943 de activiteit significant toeneemt.

Naast de hoofdactiviteit van SADO, uitgeoefend onder de voogdij van de bezettende overheid, bewijzen de archieven clandestiene activiteiten voor de geallieerde zaak. Hier speelt William Ugeux een rol. Hij is een centrale figuur in de pro-geallieerde inlichtingsdiensten in bezet België. Tussen 1941 en 1943 zou Léon Itin verschillende foto's hebben overgemaakt aan Londen via luitenant Decamp, lid van de inlichtingsdienst

Luc. Tussen oktober 1943 en de lente van 1944 bezorgde Joseph Roland aan Albert Adriaen, een vriend die lid is van Zéro verschillende foto's van bijeenkomsten van de leiders van vnv en Rex, reproducties van plannen en foto's voor valse identiteitsbewijzen voor piloten die moesten gerepatrieerd worden.

Net zoals voor de drie andere persagentschappen die actief waren tijdens de bezetting opent het krijgsauditoraat in 1945 een onderzoek ten laste van SADO. Het wordt op 20 december 1945 afgesloten met een buitenvervolginstelling wegens gebrek aan voldoende bezwarende elementen. Het onderzoek bevestigt het dubbelspel van het agentschap, dat werkt voor de staatsveiligheid om foto's en inlichtingen over te maken aan de geallieerden. Ondanks deze buitenvervolginstelling worden de fotografen van SADO de eerste jaren na de oorlog door hun vakgenoten gewantrouwd. Zo weigert de vereniging van fotoreporters hen aanvankelijk de perskaart die nodig is om hun vak uit te oefenen. Een interventie van William Ugeux bij de burgemeester van Brussel, die hierover gaat, is nodig om de situatie te deblokken.

Paul Némerlin wordt op 16 november 1944 voor collaboratie aangehouden. Hij wordt ervan beschuldigd gewerkt te hebben voor het vnv en Rex tijdens de bezetting, meer bepaald foto's te hebben gemaakt van de meetings van beide partijen. Hij wordt

Fotograaf Charles de Greef (links) aangeworven door Léonid Itin (rechts) in 1944. (SOMA, fonds André Itin)

De ploeg van het agentschap SADO tijdens de oorlog. Op de achtergrond: Léonid Itin en Paul Némerlin. (SOMA, fonds André Itin)

NOUVEAU SADO A PARTIR de 7006			
20/2/1943	Reception officiers Russes volontaires	Comite Russe	7.003
26-24/3	Départ 400 volontaires (flamands Wallons) pour l'andréisme	Rex Journ.	7.004
24/6	L'Europe de l'empire Russe et l'U.R.S.S	Refugiés Russes	7.005 +
24/6	Journée de Propagande Liège	Jamess Legion	7.006 57 d
— Juillet 1943. —			
3/4/7	Palais Beaux Arts et Grand'Place	Musikors 24 O.F.N. 672 S. off. Stein	7.007
5/7	Jour. Siles parle Rotonde Palais des Beaux Arts, sur la Belgique	De Vlag 4	7.008
7/7	Reportage Lille (Kleber costume) fusion N.S.K.K.-AGRA - et REX.	21	7.009 -
7/7	Nouvel Ambassadeur d'Allemagne à Bruxelles	Ambassadeur d'Allemagne	7.010 +
10/7	Commemoration Pratchille japonais	Bel. N.V.	7.011 +
11/7	Fête au Palais des Beaux Arts	base d'Italie 10	7.012 +
11/7	Gala aux Beaux Arts	Centre National 10	7.014 +
11/7	Discours D ^r Elias - Jardin zoologique	V. N.V. 14	7.013 +
12/7	Guy Berry. (photo nouveau)	Guy Berry	7.015 +
13/7	Elyane Nancy - Renée Dany (Lager Galerie)	Pal Paar	5.935
14/7	Ramasseur de Mégots	Ummelin	7.016 +
15/7	Départ de jeunes Résistes pour le service du travail dans le Reich (gare Nord)	Rex Journ.	7.017 +
16/7	Choses vues à Bruxelles	Urgence 14	7.018 x
17/7	Solarium de Schaarbeek		7.019
19/7	D. R. K. 5 plaques en Studio	D. R. K. 5	7.020
23/7	M. Moutenayer (cliché Magnin des collaborations) journal L'avenir -	L'avenir 1	7.021 +
22/7	Proverbe sur le bûche consacré de beauté	Paul. 11	7.022 +

ook vervolgd omdat hij de privé-fotograaf van Léon Degrelle is. Het gerecht verwijt hem deze activiteiten vrijwillig te hebben uitgeoefend, zonder opeising. Hij wordt uiteindelijk tot één jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Florence Gillet

Dit artikel is hoofdzakelijk gebaseerd op het instructiedossier en het straf dossier SADO en Némerlin. De getuigenissen van William Ugeux, Joseph Roland en Léonid Itin verdienen een speciale vermelding. We maakten eveneens gebruik van de verhandeling van Céline Renchon (ULB, 1999-2000) en het artikel van Anne Roekens (SOMA-Berichtenblad, nr. 40, juni 2007) over het agentschap SIPHO.

Pagina uit het repertorium met reportages gemaakt door het agentschap SADO in juli 1943.

ARCHIEF LUDO DIERICKX

Van Agalev tot B-Plus

Onlangs verwierf het SOMA archief van gewezen Agalev-parlementslid Ludo Dierickx (1929-2009), geschonken door zijn weduwe. De aanwinst is een gevolg van de contacten die gelegd werden tijdens het acquisitieproject 'De Belgische idee en het separatisme' (2007) waarmee het Centrum archief en documentatie wilde verwerven, bewaren en toegankelijk maken van organisaties en personen die na 1945 actie voerden voor de eenheid van het land.

Ludo Dierickx werd op 10 augustus 1929 geboren, liep in Borgerhout school aan het jezuietencollege en studeerde nadien rechten aan de Gentse universiteit en het Brugse Europacollege. Tijdens zijn studies raakte hij in de ban van de Europese federalistische idee. Hij richtte het Europees Studie- en Informatiecentrum op en was navorser bij het Instituut voor Europese Studiën van de ULB. Begin jaren 1960 was Dierickx, die uit een christendemocratisch milieu afkomstig was, drie jaar als adviseur verbonden aan het kabinet van CVP-minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson. Van 1968 tot 1981 was hij directeur van de Vereniging van Openbare Verzorgingsinstellingen. In de loop van de jaren 1970 kwam hij in contact met de Anders-Gaan-Leven-beweging en werd hij politiek actief binnen Agalev. Vooral begin jaren 1980 speelde hij er een vooraanstaande rol. In 1981 werd hij tot volksvertegenwoordiger verkozen,

waardoor hij tot de allereerste lichte Agalev-parlementslid behoorde, en met zijn publicaties gaf hij mee vorm aan het theoretisch onderbouwen van het groene gedachtegoed in België. Na zeven jaar als volksvertegenwoordiger volgden nogmaals zeven jaar als senator. Stilaan raakte hij binnen Agalev echter op het achterplan. Na een periode bij de sp.a vanaf 1995, keert hij in 2003 terug naar Agalev/Groen. Intussen was hij als tegenstander van de communautarisering van België en kritisch schrijver over nationalisme nauw betrokken geraakt bij B-Plus, een actiegroep die strijdt voor het behoud van België. In 1998 was hij medeoprichter van de organisatie en de laatste jaren van zijn leven was hij er het boegbeeld van.

Het archief Ludo Dierickx (AA 2230) omvat ongeveer tien strekkende meter en houdt vooral verband met zijn activiteiten binnen Agalev en Groen. Het gaat daarbij onder meer om persoonlijke geschriften, briefwisseling met leden, teksten van partijcongressen, verslagen van stuurgroep, uitvoerend comité en fractievergaderingen, persmededelingen, tijdschriften, boeken en knipsels. Een tweede belangrijke pijler heeft betrekking op B-Plus. Daarnaast zijn er een aantal archiefbestanddelen over het Centrum voor de Studie van het Nationalisme, het Europees Studie- en Informatiecentrum, over Dierickx' activiteiten bij de sp.a en teksten over Europa. Kortom, een interessant archief voor wie een aantal ontwikkelingen in de Belgische politiek van na 1960 wil bestuderen.

Gerd De Coster

Affiche van B Plus bewaard in het archief Ludo Dierick.

RUSLAND-POLEN, de moeilijke omgang met een ‘gemeenschappelijk’ verleden door de bril van de bibliotheek

De recente vliegcrash, die het leven heeft gekost aan een deel van de Poolse politieke elite, terwijl ze op weg was naar de herdenking van de zeventigste verjaardag van de slachtpartij van Katyn, heeft de publieke opinie in Moskou en Warschau tamelijk sterk beroerd. Bij deze gelegenheid heeft de Russische president Medvedev zich internationaal geprofileerd door zijn tactvolle omgang met de crisis en door tekenen van vriendschap voor de Poolse natie uit te sturen. Vervolgens – anders dan zijn directe voorganger – nam hij duidelijk afstand van het beeld en de politieke erfenis van Jozef Stalin, die recent welwillend gereactiveerd werden aan de oevers van de Moskova in de vorm van een ‘sovjet-russisch’ patriotisme. Wie geïnteresseerd is in de getormenteerde relaties tussen de twee grote Slavische volkeren sinds 1918 – het jaar van de heropstanding van een onafhankelijk Polen – vindt in de bibliotheek van het SOMA heel wat nuttige informatie.

Voor het begin van het interbellum kunnen we verwijzen naar de werken van Jules Lebreton (*La résurrection de la Pologne*, 1919) en Léon Wasilewski (*Les frontières de la république de Pologne*, 1927). Ze zijn gedateerd, maar nog steeds bruikbaar

voor wie op zoek is naar feiten. Hetzelfde kan worden gezegd over het boek van Leszek Kirkien, *Russia, Poland and the Curzon Line* (1945). Deze titels moeten natuurlijk worden aangevuld met de recente historiografische productie. We denken vooral aan het lijvige collectieve werk *Poland between the Wars, 1918-1939* uitgegeven onder leiding van Peter Stachura in 1999.

Het zogenaamde Duits-Sovjet niet-aanvalspact van augustus 1939, het startsein voor de vijfde deling van Polen, heeft veel inkt doen vloeien. Alle geschriften opnoemen die aan dit ‘nieuwe geopolitieke gegeven’ werden gewijd zou ons te ver voeren. De bibliotheek bezit een substantieel aantal publicaties gaande van de erg polemische Ernesto Rossi (*Deux ans d’alliance germano-soviétique, 1949* tot *From peace to War. Germany, Soviet Russia and the World 1919-1941*, 1997) over de meer serene Yves Santamaria (*1939. Le pacte germano-soviétique*, 1998).

Wie informatie zoekt over één van de meest tragische directe gevolgen, de slachtpartij van Poolse officieren in het woud van Katyn, kan terecht bij de publicaties van Alexandra Viatteau. Recent nog verscheen van haar hand : *Katyn : la vérité sur un crime de guerre* (2009). Verder is er ook het boek van Victor Zaslavsky (*Le massacre de Katyn*, 2003) en

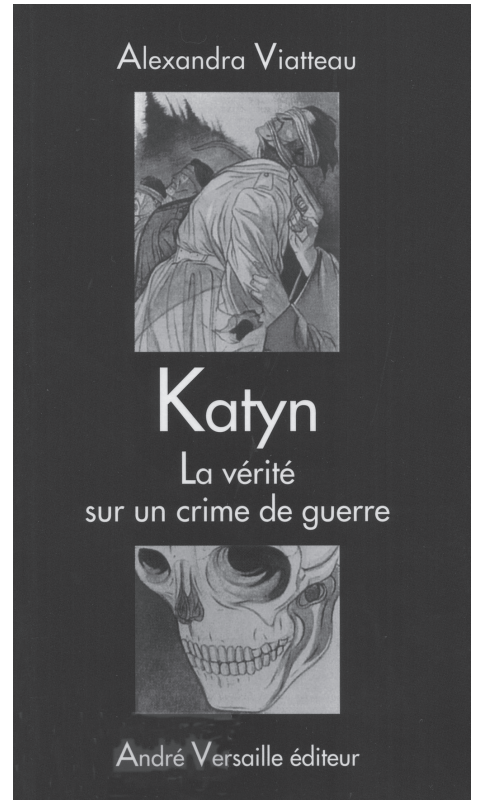
het uitstekende artikel van Anne Durufle-Lozinski (“URSS/Pologne : retour à Katyn”, in *À l’Est, la mémoire retrouvée*, 1990, p. 39-52). De bibliotheek streeft naar een Europees profiel. De Duitse lezer zal stof tot nadenken vinden in het onderzoek van Gerhard Kaiser en Andrzej Szczesniak (*Katyn. Der Massenmord an polnischer Offizieren*, 1991) of van Czeslaw Madajczyk (*Das Drama von Katyn*, 1991), terwijl zijn Engelstalige collega veel baat zal hebben bij het 561 pagina’s tellende collectieve werk *Katyn : Crime without Punishment* (2007). Wie dan nog op zijn honger blijft, kan terecht bij punctuele bijdragen in kwaliteitsvolle tijdschriften zoals dat van George Sanford (“The Katyn Massacre and the Polish-Soviet Relations”, in *Journal of Contemporary History*, 2006, nr. 1, p. 95-111).

De Nederlandstalige lezer kan vertrouwen op het werk van Louis Vos en Idesbald Goddeeris, *De strijd van de witte adelaar* (2005). Dit boek heeft veel meer te bieden dan de episode van Katyn, het is een globale benadering van de verhouding tussen Polen en Rusland/USSR. De ‘dialoog’ tussen beide staten kan niet worden gereduceerd tot tragische gebeurtenissen, maar is onderdeel van een problematiek die de hele ‘korte twintigste’ eeuw bestrijkt en die door onze instelling wordt bestudeerd. De synthese van Jerzy Pomianowski, (“Les relations de la Pologne avec la Russie et des Polonais avec les Russes”, in *Matériaux pour l’histoire de notre temps*, nr. 61-62, 2001, p. 23-31) geeft er een eerste idee van. Ze kan voor de vestiging van het Sovjetcommunistische regime in Warschau worden aangevuld met de werken van Marek Chodakiewicz (*Between nazis and Soviets. Occupation Politics in Poland*, 2004), van Anita

Prazmowska (*Civil War in Poland*, 2004), van Krystyna Kersten (*The Establishment of Communist Rule in Poland*, 1991), van Padraic Kenney (*Rebuilding Poland. Workers and Communism, 1945-1950*, 1997) of van Anthony Kemp-Welch (*Poland and Communism : a Cold War History*, 2008).

We sluiten dit korte bibliografische overzicht van de rijkdom van de bibliotheek af met twee geëngageerde werken uit beide kampen, of eerder van beide zijden van het IJzeren Gordijn : Jacques Walckiers, *L’URSS et la Pologne* (uitgegeven in 1945 onder auspiciën van de Belgisch-Russische Vriendschap) en Edouard Krakowski, *Pologne et Russie* (1946). Deze gelegenheidspublicaties die een diametraal tegengestelde visie uitdragen, zijn intussen bronnen geworden voor het historisch onderzoek en de spiegel van een afgesloten tijdperk.

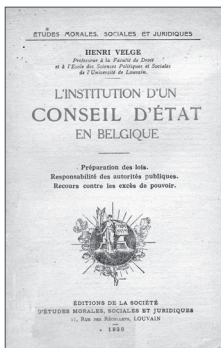
Alain Colignon

De recente synthese van Alexandra Viatteau geeft een goed overzicht van het drama van Katyn en zijn gevolgen tot vandaag.

RECHT EN RECHTSGESCHIEDENIS

Een nieuwe tak in het collectiedomein van de bibliotheek

Het pleidooi van Henri Velge voor een Raad van State. Het boek is vandaag een interessante bron voor historici.

Oorlog of ruimer gewapende conflicten en recht hebben meerdere raakvlakken. De bestraffing van de collaboratie en de internationaal-rechtelijke aspecten van oorlogsvoering zijn voor de hand liggende voorbeelden. De belangstelling voor kwesties als gewapend conflict en mensenrechten, de bestraffing van oorlogsmisdadigers, de juridische positie van krijgsgevangenen of de vraag naar de rechtvaardiging van oorlogsvoering is sterk toegenomen.

Daarom verwerft de bibliotheek van het SOMA sinds enkele jaren de recente publicaties over deze thema's. De verbreding van het collectieprofiel vloeit eveneens voort uit de nieuwe onderzoeksprojecten waar het SOMA bij betrokken is : Gewillig België, de Interuniversitaire Attractiepool 'Socio-politieke geschiedenis van de Belgische justitie', privacy en historisch onderzoek en de rol van België in de ontwikkeling van het oorlogsrecht. Het is niet de bedoeling een juridische vakbibliotheek te worden, wel om de productie die voor historici van de conflicten van de twintigste eeuw relevant is of die van belang is voor de beoefening van het historische metier, op te volgen.

Voorbeelden zijn de reeks monografieën *Das Europa der Diktatur*, uitgegeven door het *Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte*, waarin de rechtssystemen van de dictaturen en autoritaire regimes in Oost- en West-Europa worden onderzocht. Publicaties over de overgangsjustitie in Europa worden in de regel aangekocht. De productie over de berechting van oorlogsmisdadigers, niet alleen na de Tweede Wereldoorlog, maar ook in recente oorlogen (Rwanda, ex-Joegoslavië) wordt systematisch opgevolgd, net zoals de boeken over de overgangsjustitie in Zuid-Afrika en Latijns-Amerika.

De afdeling periodieken is uitgebreid met rechtshistorische tijdschriften : *Crime, History and Societies/ Crime, histoire et sociétés* en *The International Journal of Transitional Justice* maken sinds kort deel uit van de collectie.

Juridische bronnen

Naast de recente wetenschappelijke literatuur verzamelt de bibliotheek ook juridische werken gepubliceerd tussen 1914 en 1960, vandaag bronnen voor het historisch onderzoek. Voorbeelden zijn juridische studies over oorlogspensioenen of het boek waarin Henri Velge in 1930 pleitte voor de

oprichting van een Raad van State. Oude wetboeken bewijzen bijna dagelijks hun nut. Voor de verwerving van deze juridische bronnen is de bibliotheek vooral aangewezen op giften. Als u nog ergens een vergeten verzameling wetboeken of

juridische tijdschriften vindt, werp ze dan niet weg, maar contacteer de bibliotheek van het SOMA (alain.colignon@cegesoma.be of dirk.luyten@cegesoma.be). We komen ze graag ophalen zodat ze nog diensten kunnen bewijzen aan de onderzoekers.

Dirk Luyten

Studiedag : 'Etnische zuiveringen in Europa in de twintigste eeuw'

Vrijdag **29 november 2010** organiseren de Belgische Senaat en het SOMA een studiedag over etnische zuiveringen in Europa in de twintigste eeuw.

De dag valt uiteen in twee delen :

- Van 10.30 tot 12.30 u is er een uiteenzetting van prof. **Pieter Lagrou** (ULB) gevolgd door een debat.
- Tussen 14 en 16 u zijn er workshops voor leerkrachten over vier thema's : de Armeense genocide, de Jodenvervolgning door nazi-Duitsland, de verdrijving van Duitsers na de Tweede Wereldoorlog en de oorlog in ex-Joegoslavië.

De studiedag vindt plaats in de Senaat.
Bijkomende informatie en inschrijvingen :
cegesoma@cegesoma.be

VAN KRIJGSGEVANGENPOST TOT VERZETSARCHIEF

De archiefaanwinsten tijdens het afgelopen academiejaar hadden zowat alle omstandigheden van de bezetting als onderwerp. De nadruk valt op verzet, politieke gevangenschap en vaderlandslievende milieus na de oorlog en in mindere mate op het jaar 1940 en de Duitse bezetter. De (in volume) belangrijkste aanwinst betreft daarentegen verschillende meter deelarchieven van Agalev/Groen kopstuk Ludo Dierickx, niet alleen in verband met de groene beweging, maar ook over zijn activiteiten voor de eenheid van België (AA 2230, zie uitgebreid artikel p. 45).

Toch bleef weer een van de kernthema's van de SOMA-collectie, het verzet en de politieke gevangenschap, bijzonder belangrijk. Uit de oorlogsperiode zelf dateert het archief **Adrien Fache**. Het bevat zowel persoonlijk archief van deze verzetsman en inlichtingsagent als door hem bewaard archief van de **clandestiene inlichtingendienst BB Zig** (AA 2237). Van de onlangs overleden Gentse verzetsstrijdster **Pierrette Cuelenaere**, waarvan wij zoals vorig jaar vermeld reeds het archief van de NCPGR Gent-Eeklo verwierven, konden wij nu het naoorlogse archief van de **Vriendenkring der Oud-politiek Gevangenen van Neuengamme** opnemen (AA 2244). Het naoorlogse functioneren van oud-strijders en verzetslui verbonden aan onze eertijds nationale omroep komt aan bod in het

archief van de **Vriendenkring der Oud-strijders van het NIR-INR** (AA 2214).

De oorlogsperiode op meer dagdagelijks vlak kon verder gedocumenteerd worden met enkele brievencollecties. Een buitenbeentje daarbij vormt de reeks brieven van een Italiaanse Belg die het Italiaanse leger diende te vervoegen. Van 1942-44 schreef **François Berdondini** uitgebreid aan zijn vriendin te Luik, ook nog nadat zijn eenheid na de val van Mussolini in Duitse krijgsgevangenschap raakte (AA 2236).

De acquisitie van niet direct aan de oorlogsperiode *an sich* gerelateerde bestanden gaat verder. Wat de onmiddellijke naoorlogse periode betreft kwamen behalve de vermelde verzetsarchieven van na 1944 het nieuwe partijenlandschap, het syndicalisme en de repressie van de collaboratie aan bod. Aangaande oprichting, functionering en snelle verval van een nieuwe travaillistische partij is het archief van de **Vlaamse vleugel van de Union Démocratique Belge** (UDB)/Belgische Democratische Unie bijzonder interessant. Het betreft archief gevormd door de Vlaamse partijsecretaris **Omer De Ras** (AA 2221).

Rik Hemmerijckx, specialist van het **oorlogs- en onmiddellijke naoorlog-syndicalisme**, legde zijn onderzoeksarchief in het SOMA neer. Uiteraard werd dit materiaal reeds verwerkt in de talloze publicaties van de schenker, maar wie

Crematorium in het concentratiekamp Neuengamme bij de bevrijding.
(SOMA, nr. 169117)

interesse heeft voor het syndicalisme in België tijdens de periode 1940-1950, de clandestiene vakbonden, het ABVV in die jaren en communisme en KPB moet het onderzoeksarchief Hemmerijckx zeker raadplegen (AA 2241). Verder ontvingen wij het advocatendossier inzake **Paul Lambrichts, oorlogsburgemeester van Eysden**, gevormd naar aanleiding van diens proces in het kader van de repressie van de collaboratie met de vijand (AA 2238).

Tenslotte moet bij de meest recente aanwinsten nog de aandacht gevestigd worden op enkele nieuwe dagboeken en manuscripten. Wie werkt over de elites tijdens de Eerste Wereldoorlog, of de Belgische bezetting van het Rijnland of nog de Britse troepen in België in 1940 moet gewezen worden op respectievelijk *Dagboek baron Albert de Bassompierre, 1914-1919 en 1940-1941* (AB 2515), *Historisch-administratief verslag over de Kreis Kleve (Duitsland) ("Le cercle de Clèves")*, 1926 door Robert Rieu (?) (AB 2505), *The British Expeditionary Forces, mei 1940. Informatie betreffende terechtstellingen van onschuldige Belgische burgers te Denderhoutem, Okegem, Petegem, Helkijn, Menen, Veurne*, 2010 door Gilbert Dubois (AB 2521).

De belangrijkste van deze bestanden kregen reeds een inventaris die geraadpleegd kan worden op de website (zie *online catalogus*). Alle andere bestaande gedrukte en uitgetikte inventarissen worden momenteel retrospectief ingevoerd op de site en zullen voor het einde van het jaar vanuit uw luie stoel raadpleegbaar zijn. Opgepast : het gaat om inventarissen in pdf-formaat gehecht aan de archiefbeschrijvingen. Om volledig te zijn moet ook naar de inventarissen in de hiërarchische archiefboom gezocht worden ('*online catalogus*', dan 'bladeren in de archieven' en doorklikken in de bestandsbeschrijving).

Wij hopen dat de verdere acquisities in dit herdenkingsjaar 2010 eenzelfde rijkdom aan thema's zullen vertonen. Voor **neerleggingen** kan trouwens steeds contact opgenomen worden met **dirk.martin@cegesoma.be**.

Dirk Martin

François Berdondini in een Duits krijgsgevangenenkamp.
(SOMA, nr. 277374)

AANGROEI EN VALORISATIE VAN DE AUDIOVISUELE COLLECTIES

Historici gebruiken voor hun onderzoek in toenemende mate beeld en geluid. Het SOMA zet dan ook jaar na jaar met hetzelfde enthousiasme zijn politiek van verwerving, bewaring en beheer van audiovisuele documenten verder. Het *Berichtenblad* biedt de gelegenheid om de lopende projecten en laatste nieuwigheden voor te stellen.

In 2009 is het SOMA gestart met de publicatie van een reeks fotoboeken over de Tweede Wereldoorlog. Het eerste deel over Brussel was de aanleiding om een oproep te lanceren om onze **fotocollectie van privé-personen over de periode 1940-1945** uit te breiden. Deze oproep kreeg veel weerklank in de pers, lokte talrijke reacties uit en liet toe enkele interessante fondsen te verwerven. Op het einde van het jaar verschijnt ook een fotoboek over de evolutie van Congo tussen 1955 en 1965 en de beeldvorming in de fotografie. Dit project heeft toegelaten de al rijke collectie

van foto's van oud-kolonialen nog uit te breiden. Uit de vele aanwinsten vermelden we het fonds **André Ryckmans**, de zoon van de oud-gouverneur van Congo, gevangengenomen en op 17 juli 1960 neergeschoten tijdens een reddingsoperatie voor Europeanen in moeilijkheden in Congo. De hele ploeg

van de audiovisuele sector was betrokken bij de prospectie, de inventarisatie en het scannen van de talrijke foto's.

In april 2008 werden onderhandelingen gestart met de familie **Roland**, de eigenaar van de fotocollectie van het **agentschap SADO** (het artikel op p. 42 gaat hier dieper op in) om te komen tot een akkoord voor de inventarisatie en digitalisering van dit uitgebreide fonds (ongeveer 450.000 foto's). Deze inspanningen hebben vruchten afgeworpen : in maart 2010 kon een samenwerkingsovereenkomst met de familie Roland worden afgesloten. De registers met de bestellingen van het agentschap uit de bezettingsperiode werden al gedigitaliseerd.

Van de fototheek werden intussen meer dan **275.000** foto's gedigitaliseerd. De meeste zijn opgenomen in Pallas (raadpleegbaar op de website www.cegesoma.be : ga naar 'online catalogus'). We hebben de zoektocht naar rechthebbenden voortgezet in het kader van de operatie om alle foto's waarvan het SOMA de rechten niet bezit van het internet te halen. Het is een echt titanenwerk. Van januari tot juni 2010 besteedde onze vrijwilliger **Audrey Sesana** er één dag per week aan.

Naast de belangrijke fotocollectie bewaart het SOMA ook verschillende **interviews**. In het vorige *Berichtenblad* hadden we

Pierre Ryckmans, oud gouverneur-generaal van Congo, zijn zoon André, territoriaal agent en zijn kleinzoon François, journalist bij de RTBF. (SOMA, fonds André Ryckmans)

het al over de digitalisering van deze collectie. In 2010 kon een nieuw luik van de ontsluiting van het geluidsarchief aangepakt worden : de geïnformatiseerde inventarisatie van de uitzendingen van **Radio Brussel** die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de bezetter werden verspreid.

Het SOMA verwerft verder een aantal DVD's van historische documentaires over de Tweede Wereldoorlog. Vorig jaar kregen we een **duizendtal VHS-cassettes** van de VRT met de rushes van de **uitzendingen van Maurice De Wilde over de Tweede Wereldoorlog**. Ze vullen de foto's en VHS-cassettes van de uitzendingen die reeds in het bezit zijn van het SOMA aan. De video's van de **getuigenissen van mensen die ontsnapten uit de concentratiekampen** die we kregen van Simon Goldberg worden geïnventariseerd door onze vrijwilliger **Bruno Picard**. Al de inventarissen die werden opgesomd zijn op het einde van het jaar op internet beschikbaar.

Concert bij Radio Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog. (SOMA, Belgapress, nr. 12081)

Florence Gillet

WERKEN ACHTER DE SCHERMEN : DE BELANGRIJKE INBRENG VAN ONZE VRIJWILLIGERS

De sector documentatie laat zich minder gemakkelijk in de kijker plaatsen dan de sectoren onderzoek en publicaties. Toch is het één van de pijlers van de werking van het SOMA. De vrijwilligers leveren hier een essentiële en gevarieerde bijdrage.

De variatie van het takenpakket blijkt uit de werkzaamheden uitgevoerd

door het tiental vrijwilligers dat vorig jaar actief was in de instelling.

Mania Kozyreff heeft het jarenlange waardevolle werk voortgezet van het klasseren van de persknipsels en de controle van de beschrijvingen in Pallas.

Pierre Brolet, een andere trouwe medewerker, heeft zijn werkterrein uitgebreid van de controle van de archiefinventarissen naar het eveneens klasseren van persknipsels en video's.

Gilbert Waeyenbergh aan het werk in de fototheek van het SOMA.

Bruno Picard, ook een oudgediende, werkt aan de valorisatie van de videocassette.

collecties bij de RTBF, een verlengstuk als vrijwilliger wil geven.

Fabrice Maerten

Het SOMA mocht twee vrijwilligers, **Jacques Drouart** en **Gilbert Waeyenbergh**, opnieuw verwelkomen.

De eerste heeft in september 2010 de inventaris van het persoonlijk archief van Adrien Fache over de inlichtingsdienst Bravery-BB-Zig voltooid, terwijl de tweede het immense werk van het klasseren van de foto's van het pro-Duitse agentschap SIPHO, gestart in 1994, voortzet. Momenteel is Gilbert Waeyenbergh bezig met de duizenden foto's over het Oostfront.

De ploeg zag echter begin 2010 **Michel Mombeek** om gezondheidsredenen vertrekken. Michel Mombeek inventariseerde in de jaren die hij voor het SOMA actief was een tiental relatief omvangrijke archieffondsen.

Jacqueline Brau, die bezig was met het documentaire fonds Charles van den Berg over extreem-links in de jaren 1970 (AA 2172), zette om professionele redenen haar waardevolle medewerking tijdelijk stop.

Anderzijds kwam nieuw bloed de groep versterken. **Alizée Van Den Branden** inventariseerde van december 2009 tot februari 2010 de persoonlijke papieren over de Dienst voor economische recuperatie. **Audrey Sesana** werkte van januari tot juni 2010 aan het identificeren van het auteursrecht van de foto's en voerde tegelijk legendes in Pallas in. Sinds oktober 2010 wordt dit werk voorgezet door een andere jonge afgestudeerde, **Sarah Dabaghy**, die aan haar beroepsactiviteit, het beheer van audiovisuele fotografische en digitale

Les Amis du CEGES asbl
De Vrienden v h SOMA vzw

Historische films in beeld

*De vzw Vrienden van het SOMA mocht het voorbije jaar niet klagen over een gebrek aan belangstelling. Het ledenaantal groeide aan met tien, wat het totaal brengt op 188. **Isabelle Ponteville** wordt bijgestaan door projectonderzoeker **Vincent Scheltiens** voor de organisatie van de activiteiten.*

*De vzw droeg haar steentje bij tot de viering van de veertigste verjaardag van het SOMA met de projectie op 9 december 2009 van de film **Katyn** van **Andrzej Wajda**. Toen kon men nog niet vermoeden dat deze sombere bladzijde uit de geschiedenis een tijdje later op een zo dramatische manier zou herinnerd worden en opnieuw in het brandpunt van de actualiteit zou staan.*

Om de film – die overigens nooit verdeeld werd in België – in te leiden deed de vzw een beroep op Joris De Deurwaerder. Hij schreef een biografie over dokter Reimond Speleers, het Belgisch lid van de onderzoekscommissie die begin 1943 door de Duitsers ter plaatse werd gestuurd. Hij legde aan het talrijk opgekomen publiek uit wat er werkelijk was gebeurd en ging in op de internationale context die zolang het onthullen van de ware toedracht in de weg stond.

Rekening houdend met het belang en het succes van de avond werd het plan opgevat een filmcyclus op te zetten, ingeleid door specialisten. De cyclus zal zowel bestaan uit fictiefilms, documentaires als televisiefilms die slechts op beperkte schaal verspreid werden.

*De cyclus werd ingezet met de vertoning van de documentaire van **Rob Epstein** en **Jeffrey Friedman**, **Paragraphe 175**, over de vervolging van homoseksuelen door de nazi's. **Marc Beumier**, adviseur-generaal bij het Federaal Wetenschapsbeleid en bestuurder van de vzw Vrienden van het SOMA en **Mathieu Vanhaelewijn**, die aan de Universiteit Antwerpen een proefschrift voorbereidt over A New Order, a New Man. Masculinity and Fascism in Belgium c. 1930-1945 leidden de documentaire in, schetsten de historische context en beantwoordden vragen van het publiek.*

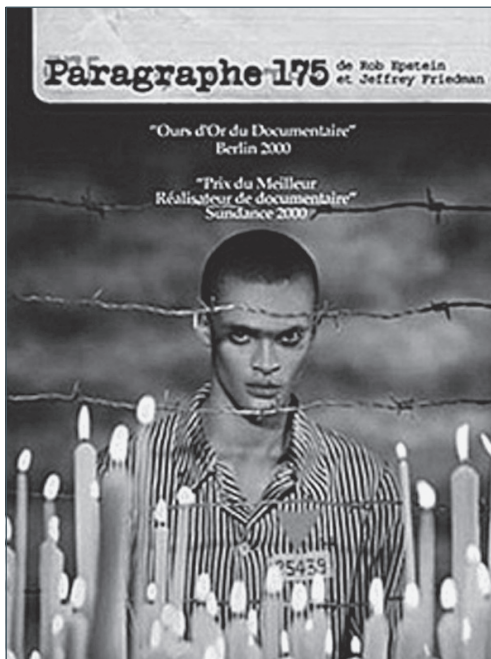
Twee activiteiten in de herfst van 2010 liggen al vast : de eerste in het SOMA, de tweede in de Cinematek.

Op **18 november 2010** presenteren **Rudi Van Doorslaer** en **Etienne Verhoeyen** (oud-medewerker van de VRT) de heruitgave van hun boek **De moord op Julien Lahaut**. Een VRT-documentaire uit 2008 dient als illustratie.

Op **13 december 2010** tenslotte organiseert de vzw in samenwerking met de Cinematek een vertoning van de film van **André Delvaux, Femme entre chien et loup**. Delvaux-specialist **Adolphe Nysenholc** leidt de film in en **Fabrice Maerten**, historicus verbonden aan het SOMA, zal het aansluitende debat leiden.

Voor meer informatie over de vzw kan u secretaris-generaal **Isabelle Ponteville** (02/556.92.09) contacteren of de rubriek 'Vrienden van het SOMA' op de website www.cegesoma.be raadplegen.

Isabelle Ponteville

Filmaffiche voor *Paragraphe 175*. De film werd gedraaid in het SOMA door de vzw op 3 juni 2010.

De volgende activiteiten van het SOMA

SEMINARIES

5 november 2010 - 14.30 u.

Jan Velaers (Universiteit Antwerpen), "Het 'actieve' koningschap van Albert I. 1909-1934".

24 november 2010 - 14.30 u.

Els Witte en **Harry Van Velthoven**, "Strijden om taal. De Belgische taalkwestie in historisch perspectief".

1 december 2010 - 14.30 u.

Avi Shlaim (University of Oxford), "Israel : The Strategy of the Iron Wall Revisited".

22 december 2010 - 14.30 u.

Anne Cornet (SOMA) en **Florence Gillet** (SOMA), "Congo-Belgique 1955-1965. Entre propagande et réalité".

Conferentiezaal SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel. Toegang vrij.
Inlichtingen : 02/556.92.11 of cegesoma@cegesoma.be.

STUDIEDAGEN

29 oktober 2010 - 9.15 u.-18 u.

Studiedag : "Een landschap in fragmenten. Herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2010".

Conferentiezaal SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel.
Inlichtingen en inschrijvingen : 02/556.92.11 of cegesoma@cegesoma.be.

22 en 23 november 2010

Internationale conferentie "*Privacy & Scientific Research : from Obstruction to Construction*". Een organisatie van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer met medewerking van het SOMA.

Crowne Plaza, Rogierplein, 1000 Brussel. Toegang enkel op uitnodiging (www.privacyandresearch.be).

29 november 2010 - 10.30 u.-16 u.

Studiedag : "Etnische zuiveringen in Europa in de twintigste eeuw" georganiseerd door de Senaat en het SOMA.

Belgische Senaat, Natieplein 1, 1000 Brussel.
Inlichtingen en inschrijvingen : 02/556.92.11 of cegesoma@cegesoma.be.

17 december 2010

Internationale studiedag pas afgestudeerde historici over "Oorlog en samenleving in Europa in de twintigste eeuw" in het kader van het nieuwe Europese project EUCOWAS.

SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel.
Informatie en inschrijvingen : 02/556.92.11 of cegesoma@cegesoma.be

ANDERE ACTIVITEITEN

6 tot 31 oktober 2010

Film- en conferentiecycclus *Caméra Congo* over Congo in de koloniale periode georganiseerd door het Koninklijk Belgisch Filmarchief in samenwerking met het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, het KADOC en het SOMA.

Cinematek, Ravensteinstraat 3, 1000 Brussel.
Meer informatie : www.cegesoma.be of www.cinematek.be.

16 november 2010 - 13.30 u.-17 u.

Lancering van het project *European Holocaust Research Infrastructure* (EHRI) waar het SOMA bij betrokken is.

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Jubelpark 10, 1000 Brussel.
Informatie en inschrijving : p.drenth@niod.knaw.nl

ACTIVITEITEN van de vzw VRIENDEN VAN HET SOMA

18 november 2010 - 18 u.-20 u.

Voorstelling door Rudi Van Doorslaer (SOMA) en Etienne Verhoeyen (oud-medewerker van de VRT) van de heruitgave van *De moord op Julien Lahaut*.

SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel.

13 december 2010 - 17 u.-19.30 u.

Projectie van de film van André Delvaux, *Femme entre chien et loup*, ingeleid door Adolph Nysenholc, specialist van de cineast André Delvaux. Fabrice Maerten (SOMA) leidt het aansluitende debat.

Cinamatek, Ravensteinstraat 3, 1000 Brussel.

Deelname in de onkosten : 3 euro.

Inlichtingen : 02/556.92.11 of isabelle.ponteville@cegesoma.be

België - Belgique
P.B. - P.P.
1070 Brussel 7
BC 11568

FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID

.be

